

Ioan Bolovan Sorina Paula Bolovan

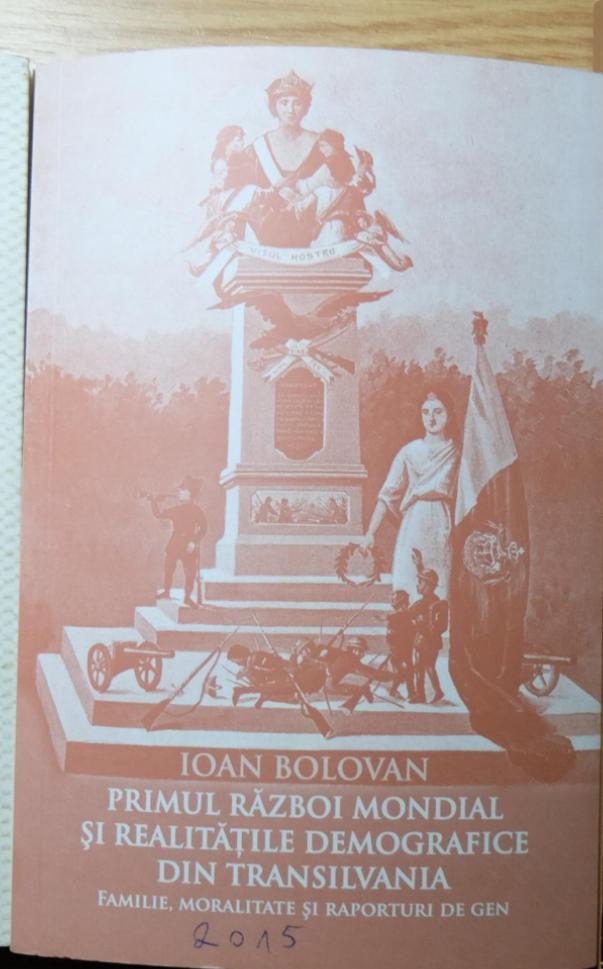


# ISPITITOAREA TRANSILVANIE

Multiperspectivitate și adevar  
în istoria unei provincii



2017

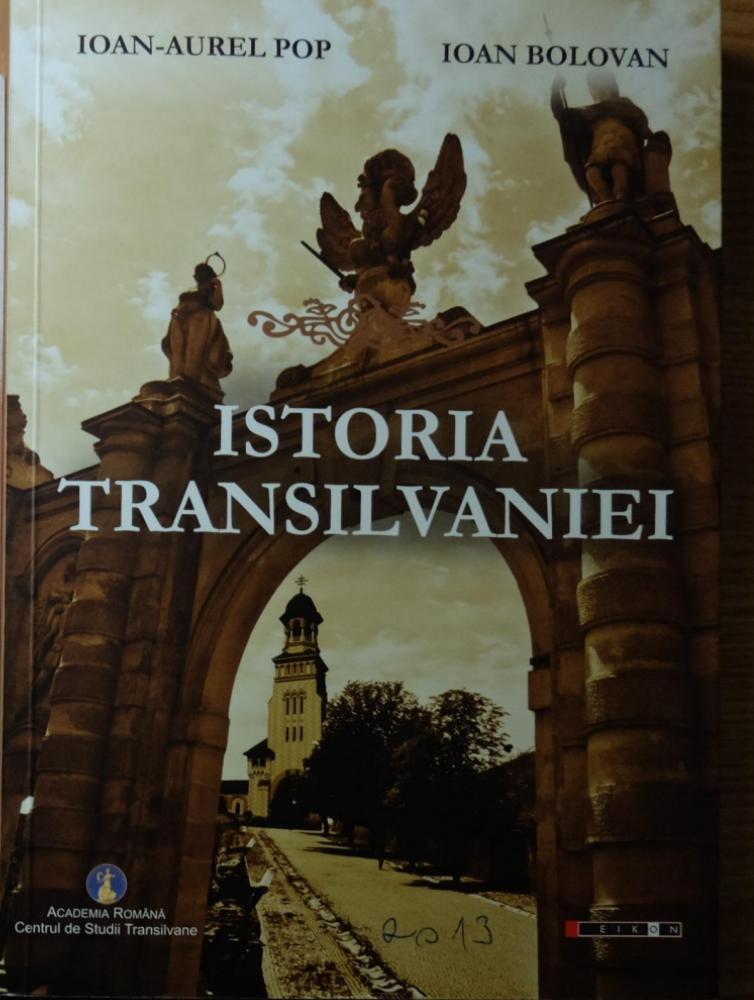


FAMILIE, MORALITATE ȘI RAPORTURI DE GEN

2015

IOAN-AUREL POP

IOAN BOLOVAN



ACADEMIA ROMÂNĂ  
Centrul de Studii Transilvane

2013

EIKON

## ÎN LOC DE POSTFAȚĂ<sup>194</sup>

S-a împlinit recent un secol de la izbucnirea primei conflagrații mondiale, prilej cu care în mai toată lumea au apărut (și vor continua în permanență să vadă lumina tiparului) lucrări monografice, ediții de documente și memorialistică etc., și au început să se organizeze conferințe și dezbateri între specialiști, dar și cu participarea publicului larg. Firește că România nu putea să rămână în afara acestui curent. În ultima vreme, am asistat la mai multe evenimente editoriale, care prin impactul avut au marcat deopotrivă mediile științifice și spațiul public datorită conținutului informațional, ineditului unor materiale, dar și interpretărilor avansate și, nu în ultimul rând, prin emoția declanșată în rândul cititorilor.

Nu voi insista în cadrul acestui text asupra tuturor lucrărilor recente publicate despre Marele Război, atât din motive subiective, cât mai ales obiective, unele volume intrând deja în circuitul istoriografic, în timp ce altele își așteaptă rândul pentru a fi recenzate/discutate<sup>195</sup>. Atenția mea se va îndrepta în continuare asupra unei singure cărți, care și-a asumat din start un caracter de generalitate (ca problematică abordată, arie geografică atinsă, mod de redactare etc.), lucrare ce a stârnit intense pasiuni între istorici și nu numai. Este vorba despre una dintre lucrările mai noi ale istoricului bucureștean Lucian Boia, *Primul*

<sup>194</sup>Acest text a fost publicat aproape identic cu titlul *Despre Primul Război Mondial, Unirea din 1918 și corectitudinea istorică* în revista *Orașul. Revistă de cultură urbană*, VII, nr. 31-32, 2014, pp. 21-26, după ce anterior o versiune asemănătoare a fost inclusă în revista *Cultura*, nr. 476 din 17 iulie 2014.

<sup>195</sup>A se vedea, bunăoară, în *Transylvanian Review*, vol. XXIII, nr. 4, 2014.

## PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ALTFEL<sup>1</sup>

PRM  
139-150  
Japu. TM

S-a împlinit recent un secol de la izbucnirea primei conflagrații mondiale, prilej cu care în mai toată lumea au apărut (și vor continua în permanență să vadă lumina tiparului) lucrări monografice, ediții de documente și memorialistică etc., și au început să se organizeze conferințe și dezbateri între specialiști, dar și cu participarea publicului larg. Firește că România nu putea să rămână în afara acestui curent. În ultima vreme, am asistat la mai multe evenimente editoriale, care prin impactul avut au marcat deopotrivă mediile științifice și spațiul public datorită conținutului informațional, ineditului unor materiale, dar și interpretărilor avansate și, nu în ultimul rând, prin emoția declanșată în rândul cititorilor.

Nu voi insista în cadrul acestui text asupra tuturor lucrărilor recente publicate despre Marele Război, atât din motive subiective, cât mai ales obiective, unele volume intrând deja în circuitul istoriografic, în timp ce

<sup>1</sup>Acest text a fost publicat de Ioan Bolovan aproape identic, cu titlul „Despre Primul Război Mondial, Unirea din 1918 și corectitudinea istorică” în revista *Orașul. Revistă de cultură urbană*, VII, nr. 31-32, 2014, pp. 21-26, după ce anterior o versiune asemănătoare a fost inclusă în revista *Cultura*, nr. 476 din 17 iulie 2014.

Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări (București, Editura Humanitas, 2014, 117 pagini).

Autorul ne avertizează de la bun început că ne pune în față doar un eseu, care eseu „nefiind o operă de erudiție, am restrâns la minimum trimiterele bibliografice, indicând doar acele lucrări din care am preluat pasaje sau interpretări personale ale autorilor” (p. 6). Analizând din această perspectivă carteasă profesorului Lucian Boia, vom constata o flagrantă inegalitate în modul de citare, de preluare a ideilor și a interpretărilor la care face referire în *Cuvântul înainte*. Astfel, în primele trei capitole (privind mai degrabă cadrul general, cauzele războiului, o parte a principalilor actori politici și militari), care însumează 54 de pagini, domnul Lucian Boia include 15 note de subsol, respectiv trimiteri la lucrări apărute în istoriografia universală până în anul 2012. Nu comentăm aici pe larg neglijarea de către profesorul Boia, care de regulă în multe cărți ale domniei sale are documentația adusă la zi, a cătorva lucrări recente care pun într-o lumină nuanțată responsabilitățile sau dimensiunea umană și materială a Primului Război Mondial. Mă opresc doar la impresionanta lucrare statistică despre efortul militar, economic și demografic al Imperiului Austro-Ungar, unul dintre actorii importanți ai războiului, *Die Habsburgermonarchie und der erste Weltkrieg, 2. Teilband. Weltkriegsstatistik Österreich-Ungarn 1914-1918. Bevölkerungsbewegung, Kriegstote, Kriegswirtschaft*, coordonată de Helmut Rumpler și Anatol Schmied-Kowarzik (Viena, 2014). Firește că *Encyclopédie de la Grande Guerre, 1914-1918* (Paris, 2004), la care face referire de mai multe ori profesorul Lucian Boia, este încă un instrument de referință în istoriografia universală, dar tot pe atât de actuală este și *A Companion to World War I*, editată de John Horne (Wiley Blackwell, Oxford, 2010), după cum în iarna acestui an era deja disponibilă pe piață lucrarea în 3 volume, însumând peste 2.000 de pagini, cu cele mai actualizate interpretări asupra războiului, dar și cele mai noi perspective metodologice, *The Cambridge History of the First World War*, editată de Jay Winter (Cambridge University Press, 2014).

În a doua parte a eseului despre Primul Război Mondial și care condensează tot trei capitole, întinzându-se pe 51 de pagini, cam la fel ca și prima parte a cărții, domnul Lucian Boia nu mai pare la fel de interesat de a-și baza comentariile și (re)interpretările pe lucrări și vizuini istoriografice naționale și universale, deoarece include doar trei citări (din care una este dintr-o lucrare proprie). Poate și pentru că aceste trei capitole vizează într-o măsură foarte mare spațiul românesc, domnia sa a preferat să negligeze deliberat o bogată producție istorografică autohtonă despre tematică (și nu numai românească, fiindcă avea la îndemână cărți, studii și articole scrise de reputați istorici străini, care au tipărit mii de pagini despre situația românilor și a României în preajma și din vremea primei conflagrații mondiale, inclusiv despre Unirea din 1918: Keith Hitchins, Glenn E. Torrey, Paul Michelson, Jean Nouzille, Jean-Noël Grandhomme și-a.). Această abordare metodologică diferită asupra celor două părți poate să fie cheia unui mesaj extravagant și comercial al cărții domnului Lucian Boia. În primele trei capitole, istoricul schizează probleme importante generate de Primul Război Mondial. și aceste abordări nu sunt exhaustive, de aceea probabil a și neglijat câteva din aceste subiecte, care mai nou se bucură de o largă audiență în cercul specialiștilor,

altele își așteaptă rândul pentru a fi recenzate/discutate<sup>2</sup>. Atenția mea se va îndrepta în continuare asupra unei singure cărți, care și-a asumat din start un caracter de generalitate (ca problematică abordată, arie geografică atinsă, mod de redactare etc.), lucrare ce a stârnit intense pasiuni între istorici și nu numai. Este vorba despre una dintre lucrările mai noi ale istoricului bucureștean Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (București, Editura Humanitas, 2014, 117 pagini).

Autorul ne avertizează de la bun început că ne pune în față doar un eseu, care „nefiind o operă de erudiție, am restrâns la minimum trimiterele bibliografice, indicând doar acele lucrări din care am preluat pasaje sau interpretări personale ale autorilor” (p. 6). Analizând din această perspectivă carteasă profesorului Lucian Boia, vom constata o flagrantă inegalitate în modul de citare, de preluare a ideilor și a interpretărilor la care face referire în *Cuvântul înainte*. Astfel, în primele trei capitole (privind mai degrabă cadrul general, cauzele războiului, o parte a principalilor actori politici și militari), care însumează 54 de pagini, respectiv trimiteri la lucrări apărute în istoriografia universală până în anul 2012. Nu comentăm aici pe larg neglijarea de către profesorul Boia, care de regulă în multe cărți ale domniei sale are documentația adusă la zi, a cătorva lucrări recente care pun într-o lumină nuanțată responsabilitățile sau dimensiunea umană și materială a Primului Război Mondial. Mă opresc doar la impresionanta lucrare statistică despre efortul militar,

<sup>2</sup> A se vedea bunăoară în *Transylvanian Review*, vol. XXIII, nr. 4, 2014.

economic și demografic al Imperiului Austro-Ungar, unul dintre actorii importanți ai războiului, *Die Habsburgermonarchie und der erste Weltkrieg, 2. Teilband. Weltkriegsstatistik Österreich-Ungarn 1914-1918. Bevölkerungsbewegung, Kriegstote, Kriegswirtschaft*, coordonată de Helmut Rumpler și Anatol Schmied-Kowarzik (Viena, 2014). Firește că *Encyclopédie de la Grande Guerre, 1914-1918* (Paris, 2004), la care face referire de mai multe ori profesorul Lucian Boia, este încă un instrument de referință în istoriografia universală, dar tot pe atât de actuală este și *A Companion to World War I*, editată de John Horne (Wiley Blackwell, Oxford, 2010), după cum în iarna acestui an era deja disponibilă pe piață lucrarea în 3 volume, însumând peste 2.000 de pagini, cu cele mai actualizate interpretări asupra războiului, dar și cele mai noi perspective metodologice, *The Cambridge History of the First World War*, editată de Jay Winter (Cambridge University Press, 2014). Lăsând la o parte aceste minimale observații bibliografice, nu putem să nu apreciem pentru prima parte ca fiind în general oneste și competente comentariile și (re)interpretările domnului Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (București, Editura Humanitas, 2014, 117 pagini).

In a doua parte a eseului despre Primul Război Mondial, condensată tot în trei capitole și întinzându-se pe 51 de pagini, cam la fel ca și prima parte a cărții, domnul Lucian Boia nu mai pare la fel de interesat să-și bazeze comentariile și (re)interpretările pe lucrări și vizuini istoriografice naționale și universale, deoarece include doar trei citări (din care una este dintr-o lucrare proprie). Poate și pentru că aceste trei capitole vizează

precum cele referitoare la studiile de gen, feminism și umanitarianism – a se vedea, de exemplu, Bruno Cabanos, *The Great War and the Origins of Humanitarianism, 1918-1924* (Cambridge University Press, 2014) sau *Gender and the First World War*, editată de Christa Hämerle, Oswald Überegger și Birgita Bader Zaar (New York, Palgrave & Macmillan, 2014) etc. În prima parte a cărții, domnul Lucian Boia a avansat cuminte, comod, comentarii și (re)interpretări asupra războiului, invocând din când în când căte-o lucrare mai veche sau mai recentă. În ultimele trei capitole, abordarea eseistică devine mult mai vizibilă și pentru că aici a făcut apel practic la doar două surse bibliografice (exceptând, desigur, propria-i carte). Cum se impacă rigoarea argumentării cu exprimarea de tip eseistic, când autorul include în câteva pagini din a doua parte a cărții sale date exacte (demografice, mai cu seamă) fără a menționa locul și autorul de unde le-a preluat? Credem că acribia specifică unui istoric consacrat cum este domnul Lucian Boia î-l ar fi îndemnat să specifice sursa bibliografică utilizată!

Dar izbitor în prezentul volum este cvasiabsența din prima parte a cărții a istoriei contrafactice, în contrabalans cu recurența în ultimele trei capituloare a unor interogații de genul „Ce s-ar fi întâmplat dacă...?”. Toate aceste scenarii imaginati de domnia sa nu se încadrează în subtitlul asumat pe coperta cărții, notiunile de *controversă, paradoxuri și reinterpretări* având o sferă semantică bine precizată. Or, autorul ne pune în față în ultimele cincizeci de pagini ale cărții, într-o manieră ciometrice, numeroase probleme, precum „Ce s-ar fi întâmplat dacă Austro-Ungaria nu pierdea războiul?” sau „Ce s-ar fi întâmplat însă dacă referendumul ar fi avut ca rezultat unirea, ci și statutul Transilvaniei în cadrul României?” și multe altele, pentru care avanseză firește și scenarii posibile (nicidecum (re)interpretări!!!).

Trecem mai departe la analiza cătorva afirmații din partea a doua a cărții, ce au generat dezbatere pro și contra în ultima vreme. Domnul Lucian Boia apreciază intrarea României în război în vara anului 1916 drept „o mare imprudență”, acuzându-l pe Ionel Brătianu că „a aruncat țara într-un neînchipuit dezastru” (pp. 67-68). Firește, recunoaștem că, în baza unor cercetări de istorie militară, armata română nu a fost pregătită să facă față unui front atât de vast. Desigur, nu este o noutate afirmația că armata română nu era dotată în 1916 conform cerințelor unui război modern. Dar mă întreb care din țările beligerante în prima conflagrație mondială a fost cu adevărat pregătită pentru a face față tuturor provocărilor militare, economice, demografice, sociale aduse de cei patru ani și jumătate de război. Există o singură țară care a avut la îndemnătă de la începutul declanșării conflictului soluții facile și rapide pentru tot ce a însemnat experiența războiului total, în tranșee, dar și pe frontul intern? Poate că distinsul coleg bucureștean ne oferă un exemplu de asemenea stat, care era pe deplin pregătit pentru Marele Război!

La sfârșitul capitolului patru, autorul trece în revistă scenariile ce ar mai fi putut fi luate în calcul de regale Ferdinand și premierul Ionel Brătianu, alături de intrarea în 1916 în război de partea Antantei, respectiv optiunea de alăturare a României de partea Puterilor Centrale ori soluția neutralității până la sfârșit. Această din urmă variantă se pare că i-ar fi convenit profesorului Lucian Boia, deoarece „România s-ar fi prezentat la sfârșitul conflictului mondial cu o armată intactă și ar fi avut la îndemnătă toate mijloacele pentru a înfăptui unirea tuturor provinciilor românești. Într-un fel, privind în perspectiva istoriei, ar fi fost poate rezolvarea cea mai avantajoasă. Ar fi scutit țara de cumpările pierderi pricinuite de război, materiale și mai ales umane” (p. 84). Autorul nu ne luminează însă, în scenariul respectiv, cum o

într-o măsură foarte mare spațiul românesc, domnia sa a preferat să negligeze deliberat o bogată producție istoriografică autohtonă referitoare la (această) tematică (și nu numai românească, fiindcă avea la îndemnătă cărți, studii și articole scrise de reputați istorici străini, care au tipărit mii de pagini despre situația românilor și a României în preajma și pe durata primei conflagrații mondiale, inclusiv despre Unirea din 1918: Keith Hitchins, Glenn E. Torrey, Paul Michelson, Jean Nouaille, Jean-Noël Grandhomme și-a.). Această abordare metodologică diferă din cele două părți poate să fie cheia unui mesaj extravagant și comercial al cărții domnului Lucian Boia. În primele trei capituloare, istoricul schizează probleme importante legate de Primul Război Mondial. și aceste abordări nu sunt exhaustive, de aceea probabil a și neglijat câteva din aceste subiecte, care mai nou se bucură de o largă audiență în cercul specialiștilor, precum cele referitoare la studiile de gen, feminism și umanitarianism – a se vedea, de exemplu, Bruno Cabanos, *The Great War and the Origins of Humanitarianism, 1918-1924* (Cambridge University Press, 2014) sau *Gender and the First World War*, editată de Christa Hämerle, Oswald Überegger și Birgita Bader Zaar (New York, Palgrave & Macmillan, 2014) etc. În prima parte a cărții, domnul Lucian Boia a avansat cuminte, comod, comentarii și (re)interpretări asupra războiului, invocând din când în când căte-o lucrare mai veche sau mai recentă. În ultimele trei capituloare, abordarea eseistică devine mult mai vizibilă, astă și pentru că aici se face practic apel la doar două surse bibliografice (exceptând, desigur, propria-i carte). Cum se impacă rigoarea argumentării cu exprimarea de tip eseistic, când autorul include în câteva pagini din a doua parte a cărții sale date exacte (demografice, mai cu

seamă) fără a menționa locul și autorul de unde le-a preluat? Credem că acribia specifică unui istoric consacrat cum este domnul Lucian Boia î-l ar fi îndemnat să specifice sursa bibliografică utilizată!

Dar izbitor în prezentul volum este cvasiabsența din prima parte a cărții a istoriei contrafactice, în contrabalans cu recurența în ultimele trei capituloare a unor interogații de genul „Ce s-ar fi întâmplat dacă...?”. Toate aceste scenarii imaginati de domnia sa nu se încadrează în subtitlul asumat pe coperta cărții, notiunile de *controversă, paradoxuri și reinterpretări* având o sferă semantică bine precizată. Or, autorul ne pune în față în ultimele cincizeci de pagini ale cărții, într-o manieră ciometrică, numeroase probleme, cum ar fi „Ce s-ar fi întâmplat dacă Austria-Ungaria nu pierdea războiul?” sau „Ce s-ar fi întâmplat însă dacă referendumul ar fi avut ca rezultat unirea, ci și statutul Transilvaniei în cadrul României?” și multe altele, pentru care avanseză firește și scenarii posibile (nicidecum (re)interpretări!!!).

Trecem mai departe la analiza cătorva afirmații din partea a doua a cărții, care au generat dezbatere pro și contra în ultima vreme. Domnul Lucian Boia apreciază intrarea României în război în vara anului 1916 drept „o mare imprudență”, acuzându-l pe Ionel Brătianu că „a aruncat țara într-un neînchipuit dezastru” (pp. 67-68). Firește, recunoaștem că, în baza unor cercetări de istorie militară, armata română nu a fost pregătită să facă față unui front atât de vast. Desigur, nu este o noutate afirmația că armata română nu era dotată în 1916 conform cerințelor unui război modern. Dar mă întreb care din țările beligerante în prima conflagrație mondială a fost cu adevărat pregătită pentru a face față tuturor provocărilor militare, economice, demografice

Trecem mai departe la analiza cîtorva afirmații din partea a doua a cărji, ce au generat dezbatere pro și contra în ultima vreme. Domnul Lucian Boia apreciază intrarea României în război în vara anului 1916 drept „o mare imprudență”, acuzându-l pe Ionel Brătianu că „a aruncat țara într-un neînchipuit dezastru” (pp. 67-68). Firește, recunoaștem că, în baza unor cercetări de istorie militară, armata română nu a fost pregătită să facă față unui front atât de vast. Desigur, nu este o nouă afirmație că armata română nu era dotată în 1916 conform cerințelor unui război modern. Dar mă întreb care din ţările beligerante în prima conflagrație mondială a fost cu adevărat pregătită pentru a face față tuturor provocărilor militare, economice, demografice, sociale aduse de cei patru ani și jumătate de război. Există o singură țară care a avut la îndemâna de la începutul declanșării conflictului soluții facile și rapide pentru tot ce a însemnat experiența războiului total, în tranșee, dar și pe frontul intern? Poate că distinsul coleg bucureștean ne oferă un exemplu de asemenea stat, care era pe deplin pregătit pentru Marele Război!

La sfârșitul capitolului patru, autorul trece în revistă scenariile ce ar mai fi putut fi luate în calcul de regele Ferdinand și premierul Ionel Brătianu, alături de intrarea în 1916 în război de partea Antantei, respectiv opțiunea de alăturare a României de partea Puterilor Centrale ori soluția neutralității până la sfârșit. Această din urmă variantă se pare că i-ar fi convenit profesorului Lucian Boia, deoarece „România s-ar fi prezentat la sfârșitul conflictului mondial cu o armată intactă și ar fi avut la îndemâna toate mijloacele pentru a înfăptui unirea tuturor provinciilor românești. Într-un fel, privind în perspectiva istoriei, ar fi fost poate rezolvarea cea mai avantajoasă. Ar fi scutit țara de cumplitele pierderi pricinuite de război, materiale și mai ales umane” (p. 84). Autorul nu ne luminează însă, în scenariul respectiv, cum o Românie care și-ar fi păstrat neutralitatea la sfârșitul războiului ar fi putut, cu o armată intactă, să-și dubleze teritoriul și populația?! Serbia, bunăoară, care a luptat alături de Antanta cât i-a stat în putință, ar fi obținut definitiv în 1918, și mai ales la conferința de pace ce ar fi urmat, tot Banatul până la Mureș, teritoriu pe care, de altfel, l-a și ocupat în toamna-iarna anului 1918/1919. De aceea, cred că dacă România nu ar fi intrat în luptă în vara anului 1916, sud-vestul țării noastre de azi, respectiv Banatul, cu județele Timiș și Caraș-Severin, ar fi fost al Serbiei! Mai mult, vestul Crișanei și al Maramureșului, din

sau sociale aduse de cei patru ani și jumătate de război. Există o singură țară care a avut la îndemâna de la începutul declanșării conflictului soluții facile și rapide pentru tot ce a însemnat experiența războiului total, în tranșee, dar și pe frontul intern? Poate că distinsul coleg bucureștean ne oferă un exemplu de asemenea stat, care era pe deplin pregătit pentru Marele Război!

La sfârșitul capitolului patru, autorul trece în revistă scenariile ce ar mai fi putut fi luate în calcul de regele Ferdinand și premierul Ionel Brătianu, alături de intrarea în 1916 în război de partea Antantei, respectiv opțiunea de alăturare a României de partea Puterilor Centrale ori soluția neutralității până la sfârșit. Această din urmă variantă se pare că i-ar fi convenit profesorului Lucian Boia, deoarece „România s-ar fi prezentat la sfârșitul conflictului mondial cu o armată intactă și ar fi avut la îndemâna toate mijloacele pentru a înfăptui unirea tuturor provinciilor românești. Într-un fel, privind în perspectiva istoriei, ar fi fost poate rezolvarea cea mai avantajoasă. Ar fi scutit țara de cumplitele pierderi pricinuite de război, materiale și mai ales umane” (p. 84). Autorul nu ne luminează însă, în scenariul respectiv, cum o Românie care și-ar fi păstrat neutralitatea la sfârșitul războiului ar fi putut, cu o armată intactă, să-și dubleze teritoriul și populația?! Serbia, bunăoară, care a luptat alături de Antanta cât i-a stat în putință, ar fi obținut definitiv în 1918, și mai ales la conferința de pace ce ar fi urmat, tot Banatul până la Mureș, teritoriu pe care, de altfel, l-a și ocupat în toamna-iarna anului 1918/1919. De aceea, cred că dacă România nu ar fi intrat în luptă în vara anului 1916, sud-vestul țării noastre de azi, respectiv Banatul, cu județele Timiș și Caraș-Severin, ar fi fost al Serbiei! Mai mult, vestul Crișanei și al Maramureșului, din

Sătmări până-n Arad (inclusiv orașele Carei, Oradea, Salonta, Chișineu-Criș și Arad, cu tot cu hinterlandul lor) ar fi rămas Ungariei dacă Ionel Brătianu și România nu s-ar fi alăturat Antantei în 1916! Care dintre foste imperii sau state succesorale vecine ar fi fost de acord ca România mică să alipească, fără să fi tras un foc de armă între 1914 și 1918, atâtea teritorii care s-au unit totuși democratic cu Vechiul Regat în anul 1918? Dacă îl includem pe dacă de căteva ori într-o ecuație explicativă, am putea ajunge probabil, teoretic, la soluția dragă domnului Boia. Altminteri, interogația domniei sale despre „căți oameni merită să moară fie și pentru împlinirea unui ideal național?” și afirmația că „ironia istoriei stă în aceea că l-ar fi dobândit, poate, și gratis”, referindu-se la teritoriile din fosta Austro-Ungarie unite cu România în noiembrie-decembrie 1918, nu sunt decât speculații cliometrice, or istoria contrafactuală nu ajută nici la progresul istoriografiei și nici la educația corectă a adulților! Să ne amintim cu toții, inclusiv istoricul Lucian Boia, că tocmai aceste teritorii pentru care România, nepregătită militar, a intrat în război în vara anului 1916, au rămas, sper, pentru vecie în componența statului român (cu excepția unei jumătăți din Bucovina, răpită arbitrar în 1940 de Uniunea Sovietică)! Si mai cred că nu este etic corect să punem acum, azi, în balanță cliometrică sutele de mii de victime căzute pentru împlinirea idealului național în 1918 cu un scenariu ipotetic, de laborator, fiindcă o atare antiteză poate induce percepții greșite în rândul cetățenilor României de azi, âtât de dezbinăți de orgolii regionaliste și politicianiste!

Autorul pune sub semnul îndoielii faptul că idealul național era împărtășit de toți români: „Cei mai

Românie care și-ar fi păstrat neutralitatea la sfârșitul războiului ar fi putut, cu o armată intactă, să-și dubleze teritoriul și populația?! Serbia, bunăoară, care a luptat alături de Antantă că i-a stat în putință, ar fi obținut definitiv în 1918, și mai ales la conferința păcii ce ar fi urmat, tot Banatul până la Mureș, teritoriu pe care, de altfel, I-a și ocupat în toamna-iarna anului 1918/1919. De aceea, cred că dacă România nu ar fi intrat în luptă în vara anului 1916, sud-vestul țării noastre de azi, respectiv Banatul, cu județele Timiș și Caraș-Severin, ar fi fost al Serbiei! Mai mult, vestul Crișanei și Maramureșului, din Sătmăr până-n Arad (inclusiv orașele Carei, Oradea, Salonta, Chișineu-Criș și Arad, cu tot cu hinterlandul lor) ar fi rămas Ungariei dacă Ionel Brătianu și România nu s-ar fi state succesorale vecine ar fi fost de acord ca România mică să alipească, fără să fi tras un foc de armă între 1914-1918, atâtatea teritorii care s-au unit totuși democratic cu Vechiul Regat în anul 1918? Dacă îl includem pe *dacă* de câteva ori într-o ecuație explicativă, am putea ajunge probabil, teoretic, la soluția dragă domnului Boia. Altminteri, interogația domniei sale despre „căți oameni merită să moară fie și pentru împlinirea unui ideal național?” și afirmația că „ironia istoriei stă în aceea că l-ar fi dobândit, poate, și gratis”, referindu-se la teritoriile din fosta Austro-Ungarie unite cu România în noiembrie-decembrie 1918, nu sunt decât speculații cliometrice, or istoria contrafactuală nu ajută nici la progresul istoriografiei și nici la educația corectă a adulților! Să ne amintim cu toții, inclusiv istoricul Lucian Boia, că tocmai aceste teritorii pentru care România, nepregătită militar, a intrat în război în vara anului 1916 au rămas, sper, pentru vecie în componența statului român (cu excepția unei jumătăți din Bucovina, răpită arbitrar în 1940 de Uniunea Sovietică)! Să mai cred că nu este etic corect să punem

acum, azi, în balanță cliometrică sutele de mii de victime căzute pentru împlinirea idealului național în 1918 cu un scenariu ipotetic, de laborator, fiindcă o atare antiteză poate induce percepții greșite în rândul cetățenilor României prezente, atât de dezbinări de orgolii regionaliste și politicianiste!

Autorul pune sub semnul îndoileii faptul că idealul național era împărtășit de toți români: „Cei mai mulți dintre români, țărani (80% din populație) și neștiatori de carte (60%), aveau cu totul alte preocupări și alte griji; probabil nici nu auziseră de *idealul național*” (p. 69). Fie-mi permis și mie, care nu am măsurat acest lucru (dar nici profesorul Boia nu a făcut-o fiindcă nu avea cum să o facă!!!), să enunț că 77% dintre țărani neștiitori de carte au auzit din povestile învățătorilor sau preotilor ori ale unor fii care ajunsese să se educe, de idealul național. Țărani aceștia *inculti* au făurit o țară atât la 1859, cât și la 1918, au căstigat prin sângele vărsat la sud de Dunăre, în 1877-1878, independența României mici! Ei nu puteau prîncepe cum nu sunt împreună la aceeași masă toate rudele atunci când au o sărbătoare în familie! În ignoranța lor știau totuși, într-un mod propriu, că moldovenii, muntenii și ardelenii se trag toți de la „Râm” și au aceeași limbă și origine comună. Emigrările neîncetante ale ardelenilor spre Tara Românească și Moldova (nu doar ale elitelor, ci și ale oamenilor simpli), o constantă de-a lungul secolelor, după cum au arătat istoricii Ștefan Meteș, David Prodan ș.a., au alimentat această conștiință a originii comune și au format trainic în sufltele românilor de peste munți o sensibilitate aparte față de frații lor din Ardeal. Nicolae Bălcescu ne-a lăsat probabil cea mai frumoasă descriere a acestui spațiu ardelean, iar modelul simbolic unificator realizat de ilustrul istoric romantic-naționalist a pătruns, în forme fruste, în conștiința a peste 77% dintre români! Da,

sau sociale aduse de cei patru ani și jumătate de război. Există o singură țară care a avut la îndemâna de la începutul declanșării conflictului soluții facile și rapide pentru tot ce a însemnat experiența războiului total, în tranșee, dar și pe frontul intern? Poate că distinsul coleg bucureștean ne oferă un exemplu de asemenea stat, care era pe deplin pregătit pentru Marele Război!

La sfârșitul capitolului patru, autorul trece în revistă scenariile ce ar mai fi putut fi luate în calcul de regele Ferdinand și premierul Ionel Brătianu, alături de intrarea în 1916 în război de partea Antantei, respectiv opțiunea de alăturare a României de partea Puterilor Centrale ori soluția neutralității până la sfârșit. Această din urmă variantă se pare că i-ar fi convenit profesorului Lucian Boia, deoarece „România s-ar fi prezentat la sfârșitul conflictului mondial cu o armată intactă și ar fi avut la îndemâna toate mijloacele pentru a însăptui unirea tuturor provinciilor românești. Într-un fel, privind în perspectiva istoriei, ar fi fost poate rezolvarea cea mai avantajoasă. Ar fi scutit țara de cumplitile pierderi pricinuite de război, materiale și mai ales umane” (p. 84). Autorul nu ne luminează însă, în scenariu respectiv, cum o Românie care și-ar fi păstrat neutralitatea la sfârșitul războiului ar fi putut, cu o armată intactă, să-și dubleze teritoriul și populația?! Serbia, bunăoară, care a luptat alături de Antantă că i-a stat în putință, ar fi obținut definitiv în 1918, și mai ales la conferința de pace ce ar fi urmat, tot Banatul până la Mureș, teritoriu pe care, de altfel, I-a și ocupat în toamna-iarna anului 1918/1919. De aceea, cred că dacă România nu ar fi intrat în luptă în vara anului 1916, sud-vestul țării noastre de azi, respectiv Banatul, cu județele Timiș și Caraș-Severin, ar fi fost al Serbiei! Mai mult, vestul Crișanei și al Maramureșului, din

Sătmăr până-n Arad (inclusiv orașele Carei, Oradea, Salonta, Chișineu-Criș și Arad, cu tot cu hinterlandul lor) ar fi rămas Ungariei *dacă* Ionel Brătianu și România nu s-ar fi alăturat Antantei în 1916! Care dintre fostele imperii sau state succesorale vecine ar fi fost de acord ca România mică să alipească, fără să fi tras un foc de armă între 1914 și 1918, atâtatea teritorii care s-au unit totuși *democratic cu Vechiul Regat* în anul 1918? Dacă îl includem pe *dacă* de căteva ori într-o ecuație explicativă, am putea ajunge probabil, teoretic, la soluția dragă domnului Boia. Altminteri, interogația domniei sale despre „căți oameni merită să moară fie și pentru împlinirea unui ideal național?” și afirmația că „ironia istoriei stă în aceea că l-ar fi dobândit, poate, și gratis”, referindu-se la teritoriile din fosta Austro-Ungarie unite cu România în noiembrie-decembrie 1918, nu sunt decât speculații cliometrice, or istoria contrafactuală nu ajută nici la progresul istoriografiei și nici la educația corectă a adulților! Să ne amintim cu toții, inclusiv istoricul Lucian Boia, că tocmai aceste teritorii pentru care România, nepregătită militar, a intrat în război în vara anului 1916, au rămas, sper, pentru vecie în componența statului român (cu excepția unei jumătăți din Bucovina, răpită arbitrar în 1940 de Uniunea Sovietică)! Să mai cred că nu este etic corect să punem

Autorul pune sub semnul îndoileii faptul că idealul național era împărtășit de toți români: „Cei mai

acum, azi, în balanță ciometrică sutele de mii de victime căzute pentru împlinirea idealului național în 1918 cu un scenariu ipotetic, de laborator, fiindcă o atare antiteză poate induce perceptii greșite în rândul cetătenilor României prezente, atât de dezbinăți de orgolii regionaliste și politicianiste!

Autorul pune sub semnul îndoielii faptul că idealul național era împărtășit de toți români: „Cei mai mulți dintre români, tărani (80% din populație) și neștiitori de carte (60%), aveau cu totul alte preocupări și alte griji; probabil nici nu auziseră de *idealul național*” (p. 69). Fie-mi permis și mie, care nu am măsurat acest lucru (dar nici profesorul Boia nu a făcut-o fiindcă nu avea cum să o facă!!!), să enunț că 77% dintre tărani neștiitori de carte au auzit din poveștile învățătorilor sau ale preoților ori ale unor fi care ajunseseră să se educe, de idealul național. Tărani aceștia *inculti* au făurit o țară atât la 1859, cât și la 1918, au câștigat prin sângele vărsat la sud de Dunăre, în 1877-1878, independența României mici! Ei nu puteau pricepe cum nu sunt împreună la aceeași masă toate rudele atunci când au o sărbătoare în familie! În ignoranța lor știau totuși, în felul lor, că moldovenii, muntenii și ardelenii se trag toți de la „Râm” și au aceeași limbă și origine comună. Emigrările neîncetate ale ardelenilor spre Tara Românească și Moldova (nu doar ale elitelor, ci și ale oamenilor simpli), o constantă de-a lungul secolelor, după cum au arătat istoricii Ștefan Meteș, David Prodan și.a., au alimentat această conștiință a originii comune și au format trainic în sufletele românilor de peste munți o sensibilitate aparte față de frații lor din Ardeal. Nicolae Bălcescu ne-a lăsat probabil cea mai frumoasă descriere a acestui spațiu ardelean, iar modelul simbolic unificator realizat de ilustrul istoric romantic-naționalist a pătruns, în forme fruste, în conștiința a peste 77% dintre români! Da, tărani aceștia *inculti* din Vechiul Regat nu militau activ ca români să stea cu toții la o singură masă, în aceeași structură politico-administrativă, dar aceasta este cu totul altă chestiune. Aici trebuie să-i dau dreptate istoricului Lucian Boia, la 1916 aveau alte priorități, în primul rând problema pământului (1907 nu era departe!).

mulți dintre români, tărani (80% din populație) și neștiitori de carte (60%), aveau cu totul alte preocupări și alte griji; probabil nici nu auziseră de *idealul național*” (p. 69). Fie-mi permis și mie, care nu am măsurat acest lucru (dar nici profesorul Boia nu a făcut-o fiindcă nu avea cum să o facă!!!), să enunț că 77% dintre tărani neștiitori de carte au auzit din poveștile învățătorilor sau ale preoților ori ale unor fi care ajunseseră să se educe, de idealul național. Tărani aceștia *inculti* au făurit o țară atât la 1859, cât și la 1918, au câștigat prin sângele vărsat la sud de Dunăre, în 1877-1878, independența României mici! Ei nu puteau pricepe cum nu sunt împreună la aceeași masă toate rudele atunci când au o sărbătoare în familie! În ignoranța lor, știau totuși, în felul lor, că moldovenii, muntenii și ardelenii se trag toți de la „Râm” și au aceeași limbă și origine comună. Emigrările neîncetate ale ardelenilor spre Tara Românească și Moldova (nu doar ale elitelor, ci și ale oamenilor simpli), o constantă de-a lungul secolelor, după cum au arătat istoricii Ștefan Meteș, David Prodan și.a., au alimentat această conștiință a originii comune și au format trainic în sufletele românilor de peste munți o sensibilitate aparte față de frații lor din Ardeal. Nicolae Bălcescu ne-a lăsat probabil cea mai frumoasă descriere a acestui spațiu ardelean, iar modelul simbolic unificator realizat de ilustrul istoric romantic-naționalist a pătruns, în forme fruste, în conștiința a peste 77% dintre români! Da, tărani aceștia *inculti* din Vechiul Regat nu militau activ ca români să stea cu toții la o singură masă, în aceeași structură politico-administrativă, dar aceasta este cu totul altă chestiune. Aici trebuie să-i dau dreptate istoricului Lucian Boia, la 1916 aveau alte priorități, în primul rând problema pământului (1907 nu era departe!).

și a asigurării traiului zilnic. Dar despre analfabetism și mobilizare político-națională putem vorbi la nesfârșit pentru istoria ultimelor secole. Avem în acest sens exemplul cel mai cunoscut, al tăraniilor români ardeleni, analfabeti și ei în proporție de 95%, care la 1848-1849 i-au urmat fără să crâncenească pe liderii lor pentru împlinirea unui ideal național și social (știu că idealul național însemna în Transilvania în timpul revoluției altceva decât în toamna anului 1918).

Domnul Lucian Boia reproșează apoi istoriografiei românești că nu prea s-a ocupat de germanofili din România, care au avansat o altă opțiune politică în anii Primului Război Mondial, deoarece, chipurile, „deranjau, prin prezența lor, unanimitatea imaginări din jurul proiectului național” (p. 72). Dacă subiectul acesta era și este unul atât de important pentru istoriografia românească, oare de ce domnia sa s-a învrednicit abia în anul 2009 să publice o carte despre o atare tematică? După 1989, când s-au ridicat toate barierele ideologice din fața istoricilor români, a trebuit să treacă o perioadă aşa de lungă, de două decenii, ca să-i aloce timp de studiu! Oare alți istorici români nu și-au avut și încă își au propriile priorități, care nu converg neapărat cu ceea ce și-ar fi dorit domnul Lucian Boia să atace în screrile lor?! E ușor să evaluatezi mecanic că istoricii români nu s-au ocupat de germanofili, deoarece aceștia din urmă „deranjau, prin prezența lor, unanimitatea imaginări din jurul proiectului național”. De ce să nu acuzăm atunci și lipsa unor cercetări temeinice asupra populației României în epoca modernă sau despre alte subiecte care au fost doar tangențial cercetate în ultimele decenii și care își așteaptă truditori să le dedice cărți și studii ample? Ni se pare că istoricul Lucian Boia privește prea

țărani aceeași incultă din Vechiul Regat nu erau militanți activi pentru a sta români cu toții la o singură masă, în aceeași structură politico-administrativă, dar aceasta este cu totul altă chestiune. Aici trebuie să-i dau dreptate istoricului Lucian Boia, la 1916 aveau alte priorități, în primul rând problema pământului (1907 nu era departe!) și a asigurării traiului zilnic. Dar despre analfabetism și mobilizare politico-națională putem vorbi la nesfârșit exemplul cel mai cunoscut, al țărănilor români ardeleni, analfabeți și ei în proporție de 95%, care la 1848-1849 l-au urmatnezdruncinat pe liderii lor pentru împlinirea unui ideal național și social (stiu că idealul național însemna în Transilvania în timpul revoluției altceva decât în toamna anului 1918).

\* Domnul Lucian Boia reproșează apoi istoriografiei românești că nu prea s-a ocupat de germanofili din România, care au avansat o altă opțiune politică în anii prin prezența lor, unanimitatea imaginară din jurul proiectului național" (p. 72). Dacă subiectul acesta era și este unul atât de important pentru istoriografia românească, oare de ce domnia sa s-a învrednicit abia în anul 2009 să publice o carte despre o atare tematică? După 1989, când s-au ridicat toate barierile ideologice din fața istoricilor români, a trebuit să treacă o perioadă aşa de lungă, de două decenii, ca să-i aloce timp de studiu! Oare alți istorici români nu și-au avut și încă își au propriile priorități, care nu converg neapărat cu ceea ce și-ar fi dorit domnul Lucian Boia să atace în screrile lor?! Este simplu să evaluezi mecanic că istoricii români nu s-au ocupat de germanofili, deoarece aceeași din jurul proiectului național". De ce să nu acuzăm atunci și lipsa unor cercetări temeinice asupra populației României

în epoca modernă sau despre alte subiecte care au fost doar tangențial cercetate în ultimele decenii și care își așteaptă trădutorii să le dedice cărți și studii ample? Ni se pare că istoricul Lucian Boia privește prea polarizat lucrurile, din perspectiva unor clișee și a unor prejudecăți postmoderni.

\* Nu voi intra într-o polemică legată de drepturile etnice sau istorice ale României asupra Transilvaniei la 1918, fiindcă dreptul internațional ce s-a aplicat la Paris în 1919-1920 a însemnat respectarea principiilor wilsoniene, care au generat adeverătă revoluții naționale în Europa Centrală și de Sud-Est la sfârșitul războiului. Declarațiile și concepția politică a președintelui SUA, Woodrow Wilson, asupra reorganizării granitelor statelor europene după război s-au bucurat de mare audiență în rândul românilor. Conceptul autodeterminării naționale devinea treptat aproape unică idee repetată de elita politică românească din Transilvania în toamna anului 1918. Documentul redactat la Oradea de fruntașii românilor ardeleni și citit de Al. Vaida-Voevod în parlamentul de la Budapest, în ziua de 18 octombrie 1918, era o declarație politică de principii, de exprimare a independenței națiunii române și a dorinței acesteia de secesiune față de Ungaria.

Tot ceea ce s-a petrecut la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, în esență exercitarea într-o formă democratică a dreptului la autodeterminare națională de către populația majoritară a Transilvaniei, a conferit unirii acestei provincii cu România durabilitate și legitimitate. Decizia Conferinței de Pace de la Paris de a recunoaște oficial și internațional unirea Transilvaniei cu statul român avea în vedere, în primul rând, acceptarea unei realități geopolitice bazate pe o clară majoritate demografică a românilor în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statală. Au confirmat, prin

mulți dintre români, țărani (80% din populație) și neștiori de carte (60%), aveau cu totul alte preocupări și alte griji; probabil nici nu au zis de *"idealul național"* (p. 69). Fie-mi permis și mie, care nu am măsurat acest lucru (dar nici profesorul Boia nu a făcut-o fiindcă nu avea cum să o facă!!!), să enunț că 77% dintre țărani neștiori de carte au auzit din povestile învățătorilor sau ale preoților ori ale unor fiice ajunsese să se educe, de idealul național. Țărani aceeași incultă au făcut o tară atât la 1859, cât și la 1918, au căștigat prin sângele vârsat la sud de Dunăre, în 1877-1878, independența României mici! Ei nu puteau să înțeleagă cum nu sunt împreună la aceeași masă toate rudele atunci când au o sărbătoare în familie! În ignoranță lor, și-au totuși, în felul lor, că moldovenii, muntenii și ardelenii se trag toți de la „Râm” și au aceeași limbă și origine comună. Emigrările neîncinate ale ardelenilor spre Tara Românească și Moldova (nu doar ale elitelor, ci și ale oamenilor simpli), o constantă de-a lungul secolelor, după cum au arătat istoricii Ștefan Metes, David Prodan și-a., au alimentat această conștiință a originii comune și au format trainic în sufletele românilor de peste munți o sensibilitate aparte față de frații lor din Ardeal. Nicolae Bălcescu ne-a lăsat probabil cea mai frumoasă descriere a acestui spațiu ardelean, iar modelul simbolic unificator realizat de ilustrul istoric romantic-naționalist a pătruns, în forme fruste, în conștiința a peste 77% dintre români! Da, țărani aceeași incultă din Vechiul Regat nu militau activ în rândul românilor, dar aceasta este cu totul altă chestiune. Aici trebuie să-i dau dreptate istoricului Lucian Boia, la 1916 aveau alte priorități, în primul rând problema pământului (1907 nu era departe!).

și a asigurării traiului zilnic. Dar despre analfabetism și mobilizare politico-națională putem vorbi la nesfârșit pentru istoria ultimelor secole. Avem în acest sens exemplul cel mai cunoscut, al țărănilor români ardeleni, analfabeți și ei în proporție de 95%, care la 1848-1849 l-au urmat fără să crăcească pe liderii lor pentru împlinirea unui ideal național și social (stiu că idealul național însemna în Transilvania în timpul revoluției altele decât în toamna anului 1918).

Domnul Lucian Boia reproșează apoi istoriografiei românești că nu prea s-a ocupat de germanofili din România, care au avansat o altă opțiune politică în anii Primului Război Mondial, deoarece, chipurile, „deranjau, prin prezența lor, unanimitatea imaginară din jurul proiectului național" (p. 72). Dacă subiectul acesta era și este unul atât de important pentru istoriografia românească, oare de ce domnia sa s-a învrednicit abia în anul 2009 să publice o carte despre o atare tematică? După 1989, când s-au ridicat toate barierile ideologice din fața istoricilor români, a trebuit să treacă o perioadă aşa de lungă, de două decenii, ca să-i aloce timp de studiu! Oare alți istorici români nu și-au avut și încă își au propriile priorități, care nu converg neapărat cu ceea ce și-ar fi dorit domnul Lucian Boia să atace în screrile lor?! E ușor să evaluatezi mecanic că istoricii români nu s-au ocupat de germanofili, deoarece aceeași din jurul proiectului național". De ce să nu acuzăm atunci și lipsa unor cercetări temeinice asupra populației României în epoca modernă sau despre alte subiecte care au fost doar tangențial cercetate în ultimele decenii și care își așteaptă trădutorii să le dedice cărți și studii ample? Ni se pare că istoricul Lucian Boia privește prea

țărani aceștia încluși din Vechiul Regat nu erau militanți activi pentru a sta români cu toții la o singură masă, în aceeași structură politico-administrativă, dar aceasta este cu totul altă chestiune. Aici trebuie să-i dau dreptate istoricului Lucian Boia, la 1916 aveau alte priorități, în primul rând problema pământului (1907 nu era departe!) și a asigurării traiului zilnic. Dar despre analfabetism și mobilizare politico-națională putem vorbi la nesfârșit pentru istoria ultimelor secole. Avem în acest sens exemplul cel mai cunoscut, al țărănilor români ardeleni, analfabeți și ei în proporție de 95%, care la 1848-1849 i-au urmat nezdruncinat pe liderii lor pentru împlinirea unui ideal național și social (știu că idealul național însemna în Transilvania în timpul revoluției altceva decât în toamna anului 1918).

Domnul Lucian Boia reproșează apoi istoriografiei românești că nu prea s-a ocupat de germanofili din România, care au avansat o altă opțiune politică în anii Primului Război Mondial, deoarece, chipurile, „deranjau, prin prezența lor, unanimitatea imaginară din jurul proiectului național” (p. 72). Dacă subiectul acesta era și este unul atât de important pentru istoriografia românească, oare de ce domnia sa s-a învrednicit abia în anul 2009 să publice o carte despre o atare tematică? După 1989, când s-au ridicat toate barierele ideologice din fața istoricilor români, a trebuit să treacă o perioadă aşa de lungă, de două decenii, ca să-i aloce timp de studiu! Oare alți istorici români nu și-au avut și încă își au propriile priorități, care nu converg neapărat cu ceea ce și-ar fi dorit domnul Lucian Boia să atace în scrisurile lor?! Este simplu să evaluezi mecanic că istoricii români nu s-au ocupat de germanofili, deoarece aceștia din urmă „deranjau, prin prezența lor, unanimitatea imaginară din jurul proiectului național”. De ce să nu acuzăm atunci și lipsa unor cercetări temeinice asupra populației României

în epoca modernă sau despre alte subiecte care au fost doar tangențial cercetate în ultimele decenii și care își așteaptă truditorii să le dedice cărți și studii ample? Ni se pare că istoricul Lucian Boia privește prea polarizat lucrurile, din perspectiva unor clișee și a unor prejudicăți postcomuniste.

Nu voi intra într-o polemică legată de drepturile etnice sau istorice ale României asupra Transilvaniei la 1918, fiindcă dreptul internațional ce s-a aplicat la Paris în 1919-1920 a însemnat respectarea principiilor wilsoniene, care au generat adevărate revoluții naționale în Europa Centrală și de Sud-Est la sfârșitul războiului. Declarațiile și concepția politică a președintelui SUA, Woodrow Wilson, asupra reorganizării granițelor statelor europene după război s-au bucurat de mare audiență în rândul românilor. Conceptul autodeterminării naționale devinea treptat aproape unică idee repetată de elita politică românească din Transilvania în toamna anului 1918. Documentul redactat la Oradea de Mare fruntași românilor ardeleni și citit de Al. Vaida-Voevod în parlamentul de la Budapesta, în ziua de 18 octombrie 1918, era o declarație politică de principii, de exprimare a independenței națiunii române și a dorinței acesteia de secesiune față de Ungaria.

Tot ceea ce s-a petrecut la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, în esență exercitarea într-o formă democratică a dreptului la autodeterminare națională de către populația majoritară a Transilvaniei, a conferit unirii acestei provincii cu România durabilitate și legitimitate. Decizia Conferinței de Pace de la Paris de a recunoaște oficial și internațional unirea Transilvaniei cu statul român avea în vedere, în primul rând, acceptarea unei realități geopolitice bazate pe o clară majoritate demografică a românilor în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statală. Au confirmat, prin concluziile lor, acest aspect important toate comisiile de experți străini care au venit în 1919-1920 în Transilvania, pentru a cerceta structurile etno-demo-

polarizat lucrurile, din perspectiva unor clișee și a unor prejudicăți postcomuniste.

Nu voi intra într-o polemică legată de drepturile etnice sau istorice ale României asupra Transilvaniei la 1918, fiindcă dreptul internațional ce s-a aplicat la Paris în 1919-1920 a însemnat respectarea principiilor wilsoniene, care au generat adevărate revoluții naționale în Europa Centrală și de Sud-Est la sfârșitul războiului. Declarațiile și concepția politică a președintelui SUA, Woodrow Wilson, asupra reorganizării granițelor statelor europene după război s-au bucurat de mare audiență în rândul românilor. Conceptul autodeterminării naționale devinea treptat aproape unică idee repetată de elita politică românească din Transilvania în toamna anului 1918. Documentul redactat la Oradea de Mare fruntași românilor ardeleni și citit de Al. Vaida-Voevod în parlamentul de la Budapesta, în ziua de 18 octombrie 1918, era o declarație politică de principii, de exprimare a independenței națiunii române și a dorinței acesteia de secesiune față de Ungaria.

Tot ceea ce s-a petrecut la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, în esență exercitarea într-o formă democratică a dreptului la autodeterminare națională de către populația majoritară a Transilvaniei, a conferit unirii acestei provincii cu România durabilitate și legitimitate. Decizia Conferinței de Pace de la Paris de a recunoaște oficial și internațional unirea Transilvaniei cu statul român avea în vedere, în primul rând, acceptarea unei realități geopolitice bazate pe o clară majoritate demografică a românilor în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statală. Au confirmat, prin concluziile lor, acest aspect important toate comisiile de experți străini care au venit în 1919-1920 în Transilvania, pentru a cerceta structurile etno-demo-

grafice, mai cu seamă în zona viitoarei frontiere cu Ungaria, și care și-au formulat propriile versiuni în privința trasării frontierelor nord-vestice, vestice și sud-vestice ale României. Prin urmare, argumentul demografic a jucat, în anii 1918-1920, un rol fundamental în reconfigurarea geopolitică a acestui spațiu ce aparținuse fostei monarhii austro-ungare.

Mă voi referi în continuare la alte câteva afirmații cel puțin hazardate ale istoricului Lucian Boia. Astfel, susține autorul, românilii ardeleni aveau de câștigat prin unirea din 1918, intrând într-un stat românesc unde scăpuau de dominația ungurească, dar pierdeau „o parte din identitatea lor, de locuitorii ai altrei părți din Europa” (p. 79). Pentru a-și justifica istoricul Lucian Boia crede că „sunt de ajuns reprezentările că sunt mai civilizați și, în toate, mai bine întocmiți decât românii din Regat” (p. 79). Dacă țărani din Vechiul Regat aveau la 1916 alte priorități, cum susține domnul Boia, atunci fie-ne îngăduit să credem că și țărani români ardeleni aveau la 1918 cu totul alte priorități decât să deplângă faptul că se „rupeau” de Europa Centrală, unde se simțeau altfel, pentru că intrau în componența statului român. Nu negăm că societatea românească din Transilvania era probabil mai omogenă decât cea din Vechiul Regat, că intelectualitatea ardeleană era mai apropiată de lumea rurală prin extracția ei socială, deși și aici, în interiorul arcului carpic, erau mari discrepanțe sociale (să nu uităm că Teodor Mihali era un mare moșier în nordul provinciei, că familia Mocioni din Banat era printre cele mai înstărite familii din Ungaria etc.).

Fără, acceptăm teza lansată de domnul Lucian Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), cultura maghiară a înregistrat progrese rapide

concluziile lor, acest aspect important toate comisiile de experți străini care au venit în 1919-1920 în Transilvania, pentru a cerceta structurile etno-demografice, mai cu seamă în zona viitoarei frontiere cu Ungaria, și care și-au formularat propriile versiuni în privința trasării frontierelor nord-vestice, vestice și sud-vestice ale României. Prin urmare, argumentul demografic a jucat, în anii 1918-1920, un rol fundamental în reconfigurarea geopolitică a acestui spațiu ce aparținuse fostei monarhii austro-ungare.

Mă voi referi în continuare la alte câteva afirmații cel puțin hazardate ale istoricului Lucian Boia. Astfel, susține autorul, românii ardeleni aveau de căștigat prin unirea din 1918, întrând într-un stat românesc unde din identitatea lor, de locuitori ai altiei părți din Europa" (p. 79). Pentru a-și justifica ideea, istoricul Lucian Boia crede că "sunt de ajuns *reprezentările* că sunt mai civilizați și, în toate, mai bine întocmiți decât românii din Regat" (p. 79). Dacă țărani din Vechiul Regat aveau la 1916 alte priorități, cum susține domnul Boia, atunci fie-ne îngădău să credem că și țărani români ardeleni aveau la 1918 cu totul alte priorități decât să deplângă faptul că se "rupeau" de Europa Centrală, unde se simțeau altfel, și intrau în componența statului român. Nu negăm că societatea românească din Transilvania era probabil mai omogenă decât cea din Vechiul Regat, că intelectualitatea ardeleană era mai apropiată de lumea rurală prin extracția ei socială, deși și aici, în interiorul arcului carpatic, erau mari discrepanțe sociale (să nu uităm că Teodor Mihali era un mare moșier în nordul ultimă că Teodor Mihali era un mare moșier din Banat era printre cele provincie, că familia Mocioni din Banat era printre cele mai înstărite familii din Ungaria etc.).

Firește, acceptăm teza lansată de domnul Lucian Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), cultura maghiară a înregistrat progrese rapide

românii ardeleni. Dar ce alternativă aveau românii în condițiile în care toată justiția și administrația se făceau în limba maghiară, iar guvernele de la Budapesta au impus cu obstinație mai multe legi de introducere obligatorie a limbii maghiare până și în școlile confesionale? Aș și o limbă străină nu este un lucru rău, dar a nu ști acela limbă străină, respectiv maghiara, însemna până la 1918 pentru românii ardeleni autoexcluderea de la o multitudine de cariere profesionale. Poate suntem subiectivi în percepții, dar am resimțit în câteva fraze din ultimele trei capitole ale cărții o oarecare nostalgie a autorului după o altă Austro-Ungarie (oarecum în sensul lui Stefan Zweig cu să celebră carte *Lumea de ieri*). Scenariile despre imperiul bicefal ce nu ar fi intrat în colaps la 1918 sunt zugrăvite în culori și tușe care emană simpatie față de vechile structuri imperiale. Nici Germania nu a „scăpat” de o asemenea compătimire, domnul Lucian Boia invocând aprecierea unui istoric francez care spunea că „rarori în istoria omenirii, o mare țară învinsă a fost tratată cu asemenea severitate” (p. 90). Ne-am fi așteptat la o atare compasiune și față de condițiile înrăbitorioare impuse României de Puterile Centrale prin pacea de la Buftea-București din primăvara anului 1918, dar domnul Boia se rezumă la a justifica severitatea condițiilor impuse țării noastre prin faptul că România a atacat Austro-Ungaria în vara anului 1916: „este curios cum mai toți istoricii români denunță cu indignare duritatea ocupației germane și nedreptatea tratatului, uitând se vede, că nu Puterile Centrale atacaseră România, ci invers” (p. 77). Probabil domnul Boia nu știe sau are amnezie în legătură cu faptul că și Germania a atacat, în 1914, Belgia și Franța!

La sfârșitul acestor sumare considerații despre lucrarea analizată, ne permitem să ne întrebăm care a fost miza ei? Una științifică, profesională, sau una pur

polarizată lucrurile, din perspectiva unor cliché și a unor prejudecăți postcomuniste.

Nu voi intra într-o polemică legată de drepturile etnice sau istorice ale României asupra Transilvaniei la 1918, fiindcă *dreptul internațional* ce s-a aplicat la Paris în 1919-1920 a însemnat respectarea principiilor wilsoniene, care au generat adevărate revoluții naționale în Europa Centrală și de Sud-Est la sfârșitul războiului. Declarațiile și concepția politică a președintelui SUA, Woodrow Wilson, asupra reorganizării granițelor statelor europene după război s-au bucurat de mare audiенță în rândul românilor. Conceptul autodeterminării naționale devinea treptat aproape unică idee repetată de elita politică românească din Transilvania în toamna anului 1918. Documentul redactat la *Oradea de Mureș* fruntașii românilor ardeleni și citit de Al. Vaida-Voevod în parlamentul de la Budapesta, în ziua de 18 octombrie 1918, era o declarație politică de principii, de exprimare a independenței națiunii române și a dorinței acesteia de secesiune față de Ungaria.

Tot ceea ce s-a petrecut la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, în esență *exercitarea intr-o formă democratică* a dreptului la autodeterminare națională de către populația majoritară a Transilvaniei, a conferit unirii acestei provincii cu România durabilitate și legitimitate. Decizia Conferinței de Pace de la Paris de a recunoaște oficial și internațional unirea Transilvaniei cu statul român avea în vedere, în primul rând, acceptarea unei realități geopolitice bazate pe o clară majoritate demografică a românilor în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statului. Au confirmat, prin concluziile lor, acest aspect important toate comisiile de experți străini care au venit în 1919-1920 în Transilvania, pentru a cerceta structurile etno-demo-

grafice, mai cu seamă în zona viitoarei frontiere cu Ungaria, și care și-au formulat propriile versiuni în privința trasării frontierelor nord-vestice, vestice și sud-vestice ale României. Prin urmare, argumentul demografic a jucat, în anii 1918-1920, un rol fundamental în reconfigurarea geopolitică a acestui spațiu ce aparținuse fostei monarhii austro-ungare.

Mă voi referi în continuare la alte câteva afirmații cel puțin hazardate ale istoricului Lucian Boia. Astfel, susține autorul, românii ardeleni aveau de căștigat prin unirea din 1918, întrând într-un stat românesc unde scăpau de dominația ungurească, dar pierdeau „o parte din identitatea lor, de locuitorii ai altiei părți din Europa” (p. 79). Pentru a-și justifica ideea, istoricul Lucian Boia crede că „sunt de ajuns *reprezentările* că sunt mai civilizați și, în toate, mai bine întocmiți decât românii din Regat” (p. 79). Dacă țărani din Vechiul Regat aveau la 1916 alte priorități, cum susține domnul Boia, atunci fie-ne îngădui să credem că și țărani români ardeleni aveau la 1918 cu totul alte priorități decât să deplângă faptul că se „rupeau” de Europa Centrală, unde se simțeau altfel, pentru că intrau în componența statului român. Nu negăm că societatea românească din Transilvania era probabil mai omogenă decât cea din Vechiul Regat, că intelectualitatea ardeleană era mai apropiată de lumea rurală prin extracția ei socială, deși și aici, în interiorul arcului carpatic, erau mari discrepanțe sociale (să nu uităm că Teodor Mihali era un mare moșier în nordul provinciei, că familia Mocioni din Banat era printre cele mai înstărite familii din Ungaria etc.).

Firește, acceptăm teza lansată de domnul Lucian Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), cultura maghiară a înregistrat progrese rapide

concluziile lor, acest aspect important toate comisiile de experti străini care au venit în 1919-1920 în Transilvania, pentru a cerceta structurile etno-demografice, mai cu seamă în zona viitoarei frontiere cu Ungaria, și care și-au formulat propriile versiuni în privința trăsării frontierelor nord-vestice, vestice și sud-vestice ale României. Prin urmare, argumentul demografic a jucat, în anii 1918-1920, un rol fundamental în reconfigurarea geopolitică a acestui spațiu ce aparținuse fostei monarchii austro-ungare.

Mă voi referi în continuare la alte câteva afirmații cel puțin hazardate ale istoricului Lucian Boia. Astfel, susține autorul, românii ardeleni aveau de căstigat prin unirea din 1918, intrând într-un stat românesc unde scăpau de dominația ungurească, dar pierdeau „o parte din identitatea lor, de locuitori ai altei părți din Europa” (p. 79). Pentru a-și justifica ideea, istoricul Lucian Boia crede că „sunt de ajuns reprezentările că sunt mai civilizați și, în toate, mai bine întocmiți decât românii din Regat” (p. 79). Dacă țărani din Vechiul Regat aveau la 1916 alte priorități, cum susține domnul Boia, atunci fie-ne îngăduit să credem că și țărani români ardeleni aveau la 1918 cu totul alte priorități decât să depășească faptul că se „rupeau” de Europa Centrală, unde se simțeau altfel, și intrău în componența statului român. Nu negăm că societatea românească din Transilvania era probabil mai omogenă decât cea din Vechiul Regat, că intelectualitatea ardeleană era mai apropiată de lumea rurală prin extracția ei socială, deși și aici, în interiorul arcului carpatic, erau mari discrepanțe sociale (să nu uităm că Teodor Mihali era un mare moșier în nordul provinciei, că familia Mocioni din Banat era printre cele mai înstărite familii din Ungaria etc.).

Firește, acceptăm teza lansată de domnul Lucian Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918), Boia că, în timpul dualismului austro-ungar (1867-1918),

românii ardeleni. Dar ce alternativă aveau românii în condițiile în care toată justitia și administrația se făceau în limba maghiară, iar guvernele de la Budapesta au impus cu obstinație mai multe legi de introducere obligatorie a limbii maghiare până și în școlile confesionale? A ști o limbă străină nu este un lucru rău, dar a nu ști acea limbă străină, respectiv maghiara, însemna până la 1918 pentru românii ardeleni autoexcluderea de la o multitudine de cariere profesionale. Poate suntem subiectivi în percepții, dar am resimțit în câteva fraze din ultimele trei capitole ale cărții o oarecare nostalgie a autorului după o altă Austro-Ungarie (oarecum în sensul lui Stefan Zweig cu a sa celebră carte *Lumea de ieri*). Scenariile despre imperiul bicefal ce nu ar fi intrat în colaps la 1918 sunt zugrăvite în culori și tușe care emană simpatie față de vechile structuri imperiale. Nici Germania nu a „scăpat” de o asemenea compătimire, domnul Lucian Boia invocând aprecierea unui istoric francez care spunea că „rareori în istoria omenirii, o mare țară învinsă a fost tratată cu asemenea severitate” (p. 90). Ne-am fi așteptat la o atare compasiune și față de condițiile înrobitoare impuse României de Puterile Centrale prin pacea de la Buftea-București din primăvara anului 1918, dar domnul Boia se rezumă la a justifica severitatea condițiilor impuse țării noastre prin faptul că România a atacat Austro-Ungaria în vara anului 1916: „este curios cum mai toți istoricii români denunță cu indignare duritatea ocupației germane și nedreptatea tratatului, uitând se vede, că nu Puterile Centrale atacaseră România, ci invers” (p. 77). Probabil domnul Boia nu știe sau are amnezie în legătură cu faptul că și Germania a atacat, în 1914, Belgia și Franța!

La sfârșitul acestor sumare considerații despre lucrarea analizată, ne permitem să ne întrebăm care a fost miza ei? Una științifică, profesională, sau una pur

csărgas

între românii ardeleni. Dar ce alternativă aveau românii în condițiile în care toată justitia și administrația se făceau în limba maghiară, iar guvernele de la Budapesta au impus cu obstinație mai multe legi de introducere obligatorie a limbii maghiare până și în școlile confesionale? A ști o limbă străină nu este un lucru rău, dar a nu ști acea limbă străină, respectiv maghiara, însemna până la 1918 pentru românii ardeleni autoexcluderea de la o multitudine de cariere profesionale. Poate suntem subiectivi în percepții, dar am resimțit în câteva fraze din ultimele trei capitole ale cărții o oarecare nostalgie a autorului după o altă Austro-Ungarie (oarecum în sensul lui Stefan Zweig și al celebrei lui cărți, *Lumea de ieri*). Scenariile despre imperiul bicefal ce nu ar fi intrat în colaps la 1918 sunt zugrăvite în culori și tușe care emană simpatie față de vechile structuri imperiale. Nici Germania nu a „scăpat” de o asemenea compătimire, domnul Lucian Boia invocând aprecierea unui istoric francez care spunea că „rareori în istoria omenirii, o mare țară învinsă a fost tratată cu asemenea severitate” (p. 90). Ne-am fi așteptat la o atare compasiune și față de condițiile înrobitoare impuse României de Puterile Centrale prin pacea de la Buftea-București din primăvara anului 1918, dar domnul Boia se rezumă la a justifica severitatea condițiilor impuse țării noastre prin faptul că România a atacat Austro-Ungaria în vara anului 1916: „este curios cum mai toți istoricii români denunță cu indignare duritatea ocupației germane și nedreptatea tratatului, uitând se vede, că nu Puterile Centrale atacaseră România, ci invers” (p. 77). Probabil domnul Boia nu știe sau are amnezie în legătură cu faptul că și Germania a atacat, în 1914, Belgia și Franța!

La sfârșitul acestor sumare considerații despre lucrarea analizată, ne permitem să ne întrebăm: care a fost miza ei? Una științifică, profesională, sau una pur comercială, de a frapă/șoca publicul iubitor de istorie, asigurându-i astfel un succes de casă? La cititorii, dar mai ales specialiștii în istoria secolelor XIX-XX care au avut curiozitatea să achiziționeze cartea, să se pronunțe ei însăși. Oricum, datoria istoricilor este aceea de a reconstituia trecutul pe baza sursei și nu aceea de a face science-fiction, modelând istoria după cum și-ar fi dorit ei să fie.

PRM  
133 / 150

comercială, de a frapa/șoca publicul iubitor de istorie și, astfel, a-i asigura un succes de casă? La cătiorii, dar mai ales specialiștii în istoria secolelor XIX-XX care au avut curiozitatea să achiziționeze carte, să se pronunțe ei însăși. Oricum, datoria istoricilor este aceea de a reconstitui trecutul pe baza surselor și nu a face Science-Fiction, modelând istoria cum și-ar fi dorit ei să fie.

## BIBLIOGRAFIE

### Surse inedite

- Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale,  
- Biblioteca,
- Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale,  
- Fond *Chestura Poliției*,
- Serviciul Județean Bistrița al Arhivelor Naționale,  
- Fondul *Oficiul parohial greco-catolic Archiud*,
- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale:  
- Fond personal Iacob Popa,  
- Fond *Scrisori din Primul Război Mondial*

### Presă

- Biserica și Școala*, XXXVIII, nr. 31, 3/16 august 1914, p. 269,  
nr. 36, 7/20 septembrie 1914, p. 307.
- Unirea*, 27, nr. 26, 17 mai 1917, nr. 71, 24 noiembrie 1917.

### Cărți și studii de specialitate

- Adam, Ioan I.; Pușcaș, Iosif, *Izvoare de demografie istorică. Transilvania. Vol. II. Secoul al XIX-lea - 1914*, București, 1987.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma, în *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat, LXX kötet, Budapest.
- Apostol, Odiseu, „Contribuții statistică-demografice și note istorico-medicale pentru o monografie a comunei Vâlcele, jud. Trei Scaune”, în *Clujul Medical*, 18, nr. 12, 1927, p. 611.

intre români ardeleni. Dar ce alternativă aveau românii în condițiile în care toată justitia și administrația se făceau în limba maghiară, iar guvernele de la Budapesta au impus cu obstinație mai multe legi de introducere obligatorie a limbii maghiare până și în școlile confesionale? A și o limbă străină nu este un lucru rău, dar a nu ști acea limbă străină, respectiv maghiara, însemnă până la 1918 pentru români ardeleni autoexcluderea de la o multitudine de cariere profesionale. Poate suntem subiectivi în percepții, dar am resimțit în câteva fraze din ultimele trei capitole ale cărții o oarecare nostalgie a autorului după o altă Austro-Ungarie (oarecum în sensul lui Stefan Zweig și al celebrei lui cărți, *Lumea de ieri*). Scenariile despre imperiul bicefal ce nu ar fi intrat în colaps la 1918 sunt zugrăvite în culori și tușe care emană simpatie față de vechile structuri imperiale. Nici Germania nu a „scăpat” de o asemenea compătimire, domnul Lucian Boia invocând aprecierea unui istoric francez care spunea că „rareori în istoria omenirii, o mare țară învinșă a fost tratată cu asemenea severitate” (p. 90). Ne-am fi așteptat la o atare compasiune și față de condițiile înrobitoare impuse României de Puterile Centrale prin pacea de la Buftea-București din primăvara anului 1918, dar domnul Boia se rezumă la a justifica severitatea condițiilor impuse țării noastre prin faptul că România a atacat Austro-Ungaria în vara anului 1916: „este curios cum mai toți istoricii români denunță cu indignare duritatea ocupației germane și nedreptatea tratatului, uitând, se vede, că nu Puterile Centrale atacaseră România, ci invers” (p. 77). Probabil domnul Boia nu știe sau are amnezie în legătură cu faptul că și Germania a atacat, în 1914, Belgia și Franța!

La sfârșitul acestor sumare considerații despre lucrarea analizată, ne permitem să ne întrebăm: care a fost miza ei? Una științifică, profesională, sau una pur comercială, de a frapa/șoca publicul iubitor de istorie, asigurându-i astfel un succes de casă? La cătiorii, dar mai ales specialiștii în istoria secolelor XIX-XX care au avut curiozitatea să achiziționeze carte, să se pronunțe ei însăși. Oricum, datoria istoricilor este aceea de a reconstituî trecutul pe baza surselor și nu aceea de a face science-fiction, modelând istoria după cum și-ar fi dorit ei să fie.

Fragmente cu argumente demografice din cuprinsul Memorandului din 1892:

Uniunea și inaugurarea ei, prin Art. de lege 43:1868, sunt desconsiderarea fătășă a tuturor drepturilor poporului român ca element care compune în absolută majoritate vechia Transilvanie. Facem aproape ¾ din populația ţării, posedăm și pământul ţării în aceeași proporție și în aceeași proporție purtăm și sarcinile comune; e incontestabil dar și dreptul nostru de a fi reprezentanți în dietă și de a participa la conducerea afacerilor ţării tot în acea proporție. E duros adevărul că peste 3 milioane dintre supușii Majestății Voastre nu sunt și nu se consideră reprezentanți în dieta ţării lor. În Transilvania peste tot, precum și în multe din comitatele ce cad afară de Transilvania, cum sunt Bihor, Selagiu, Aradul, Timișul, Sătmărul, Maramureșul și Caraș-Severinul, cu totul în 23 comitate români sunt în majoritate precumpărătoare, ba aproape singura populație. Noi, români, o populație completă de peste 3 milioane de suflete, contribuim cu sângele și cu avereoa noastră pentru susținerea statului, nu avem însă pentru înaintarea noastră culturală niciun așezământ susținut de stat. Regatul ungar, afară de Croația, care se bucură de autonomie ei, are o populație de vreo 13.200.000 suflete. Aproape a patra parte din această populație, vreo trei milioane de suflete, sunt români așezăți în mase compacte în vechia Transilvanie, în Banat, în Arad, în Bihor, Selagiu, Sătmăr și Maramureș, adică în hotarele orientale ale Monarhiei, pe pământ stâng al râului Tisa, în triunghiul dintre Tisa și Mureș și între munții mărginii ai Transilvaniei, pe un teritor de vreo 134.630,54 chm, unde ei fac 60-95% din întreaga populație. (Procesul Memorandului românilor din Transilvanie: Acte și date, I, p. 15-42)

Isp.Tr., i.p. 76

→ Aspectele demografice sunt invocate constant pe parcursul Memorandului, pentru a evidenția, o dată în plus, injustețea menținerii românilor într-o stare de inferioritate pe pământul pe care ei reprezentau cel mai vechi și cel mai numeros element etnic. În același timp, apelul la argumentul demografic are și o semnificativă componentă ideologică democratică, în acord cu tendințele doctrinare moderne, prezente și în cadrul altor mișcări de emancipare națională din spațiul central și sud-est european. Pentru elita românească, acțiunea de la Viena a fost edificatoare, dislocând loialismul tradițional al românilor ardeleni față de casa de



Monumentul Memorialilor eroilor, Cluj-Napoca

Habsburg. Memori cheindu-se secolului a morand la și de obse traducerile statutului i fost mom pe nerecur politici din ia unei sch

Ist  
randului la

A fo  
atâ  
Fra  
al l  
Ma  
reș

Da  
ameliorare  
Ungaria, e  
importan  
rale româ  
unei mari  
peană față  
neni. Guve  
procesul  
membrilo  
acuzați d  
stat magh  
Cluj în m  
avocați-aj  
și unul s  
randistă  
colaboră  
concretiz  
anul 189  
tațile po

76 IOAN BOLOVAN, SORINA PAULA BOLOVAN

134.630,54 chm, unde ei fac 60-95% din întreaga populație<sup>52</sup> s.a.m.d.

→ Aspectele demografice sunt invocate constant pe parcursul Memorandului pentru a evidenția, o dată în plus, injustețea menținerii românilor într-o stare de inferioritate pe teritoriul pe care ei reprezentau cel mai vechi și cel mai numeros element etnic. În același timp, apelul la argumentul demografic are și o semnificativă componentă ideologică democratică, în acord cu tendințele doctrinare moderne prezente și în cadrul altor mișcări de emancipare națională din spațiul central și sud-est european. Fără îndoială, Memorandum a fost un avertisment de care nu au ținut seamă guvernările de la Budapesta, el anticipând astfel desprinderea Transilvaniei la sfârșitul Primului Război Mondial de Ungaria, pe baza aplicării principiului autodeterminării de către populația majoritară în acele teritorii.

#### 4. CONCLUZII

La finalul acestor rânduri referitoare la câteva probleme semnificative ale populației Transilvaniei de-a lungul a aproape unui mileniu, se poate foarte bine concluziona, așa cum a constatat cu pertinență un specialist al istoriei provinciei, că „Transilvania nu a fost o țară curat daco-Romană sau românească de-a lungul veacurilor și nici nu putea să fie, deoarece era un loc de ispătitoare abundență și de trecere a oștilor. S-au așezat în ea mereu mai multe neamuri, în chip pașnic

<sup>52</sup> Procesul Memorandului..., pp. 15-42.

În ceea ce privește relațiile interetnice din Transilvania după 1918, ele au cunoscut evoluții sinuoase, marcate și de existența regimurilor autoritare și totalitare din secolul recent încheiat, și de efectele celui de al Doilea Război Mondial, care a însemnat, în privința raporturilor umane româno-maghiare, un pas înapoi. Violențele și distrugerile înregistrate în acei ani nu au avut un efect benefic asupra memoriei colective, fiind nevoie de mai multe decenii și de revenirea la democrație pentru ca între cele două etnii să se reinstaureze încrederea reciprocă, menită să conducă la conviețuirea pașnică. Astăzi, lucrurile cunosc o evoluție pozitivă, fapt atestat și de creșterea



România. Harta administrativă  
preluată din Istoria României: Compendiu

rea graduală a căsătoriilor mixte din Transilvania.<sup>135</sup> În secolul al XXI-lea, în care trăim, este nevoie să se asigure o deplasare a accentului conceptualului de toleranță dinspre social-politic spre sfera relațiilor interumane, pentru că, în acești ani, conceptual de toleranță se dovedește insuficient, limitat. Astfel, este nevoie de o trecere de la coexistența tolerantă la o colaborare activă

<sup>135</sup> Horváth István, Căsătorii mixte româno-maghiare în Transilvania în perioada 1992-2002, în Corneliu Pădurean și Ioan Bolovan (coord.), *Căsătorii mixte în Transilvania, secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, Arad, 2005, p. 285 sqq.

demografică a românilor în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statală.

În ceea ce privește relațiile interetnice din Transilvania după 1918, ele au cunoscut evoluții sinuoase, marcate și de existența regimurilor autoritare și totalitare din secolul recent încheiat, și de efectele celui de-al Doilea Război Mondial, care a însemnat în privința raporturilor umane româno-maghiare un pas înapoi. Violențele și distrugerile înregistrate în acei ani nu au avut un efect benefic asupra memoriei colective, fiind nevoie de mai multe decenii și de revenirea la democrație pentru ca între cele două etnii să se reinstaureze pe deplin încrederea reciprocă, să existe o conviețuire pașnică. Astăzi, lucrurile cunosc o evoluție pozitivă, fapt atestat și de creșterea graduală a căsătoriilor mixte din Transilvania<sup>54</sup>. Privirea istorico-demografică din aceste pagini ale studiului nostru, ca și alte analize de acest gen trebuie, credem noi, să ofere atât politicilor, cât și oamenilor obișnuiați, tuturor cetățenilor, informații și soluții pentru epoca prezentă. În secolul al XXI-lea în care trăim, în România, dar nu numai, este nevoie să asigurăm o deplasare a accentului conceptualui de toleranță dinspre social-politic spre sfera relațiilor interumane, pentru că în secolul al XXI-lea conceptual de toleranță se dovedește insuficient, limitat. Astfel, e nevoie de o trecere de la coexistența tolerantă la o colaborare activă (mutația cea mai semnificativă trebuie să fie înlocuirea expresiei „Eu tolerez...” cu „Eu respect”). Aceasta

<sup>54</sup> Horváth István, „Căsătorii mixte româno-maghiare în Transilvania în perioada 1992-2002”, în Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), *Căsătorii mixte în Transilvania, secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, Arad, 2005, p. 285 sqq.

înseamnă în primul rând cunoașterea trecutului, și abia apoi trecerea la acțiunile practice și pragmatice. Firește că într-o asemenea perspectivă educației tinerilor, dar și celei a adulților, îi revine o misiune extrem de importantă, pentru ca majoritatea să înțeleagă cu adevărat problema minorităților în sensul acceptării și sprijinirii afirmării identității etnice a acestora prin protejarea culturii, a religiei, a educației și a limbii acestora. De aceea, atât statul, cât și societatea civilă trebuie să se implice în combaterea discriminării și eliminării oricărei forme de extremism, șovinism, antisemitism sau separatism teritorial, în susținerea diversității culturale și încurajarea dialogului interetnic, dezvoltarea multiculturalismului civic din perspectiva apartenenței la identitatea europeană. Tot atât de adevărat însă este și faptul că și minorității trebuie să-și dorească să accepte și să consolideze diversitatea multiculturală, să respecte majoritatea în mijlocul căreia trăiesc și să fie loiali statului a cărui cetățenie o adoptă.

(mutația cea mai semnificativă urmând să fie înlocuirea lui „Eu tolerez” cu „Eu respect”). Aceasta înseamnă, în primul rând, cunoașterea trecutului și abia apoi trecerea la acțiunile practice și pragmatice. Firește că, într-o asemenea perspectivă, educației tinerilor – dar și celei a adulților – îi revine o misiune extrem de importantă. O astfel de educație determină majoritatea să înțeleagă cu adevărat problema minorităților, în sensul acceptării și sprijinirii afirmării identității etnice a acestora prin protejarea culturii, religiei, educației și a limbii fiecărui. De aceea, atât statul, cât și societatea civilă trebuie să se implice în combaterea discriminării și eliminarea oricărei forme de extremism, șovinism, antisemitzism sau separatism teritorial, în susținerea diversității culturale și încurajarea dialogului interetnic, în dezvoltarea multiculturalismului civic din perspectiva apartenenței la identitatea europeană. Tot atât de adevărat este și faptul că minoritățile trebuie să-și doresc să accepte și să consolideze diversitatea multiculturală, să respecte majoritatea în mijlocul căreia trăiesc și să fie loiale statului a căruia cetățenie o detin.

Transilvania este astăzi o parte a României și a Europei în același timp, dar, mai presus de toate, este patria primitoare a tuturor locuitorilor săi. Pentru prima oară în istorie, sunt acum premise reale pentru ca toți locuitorii ei să fie și să se simtă egali și la ei acasă. Tara nu mai este Transilvania de odinioară, dar urmele istoriei sunt peste tot. În trecut, au suferit și au fost fericiți, adesea în momente diferite, și români, și maghiari, și germanii, și evrei etc. Nici suferințele și nici bucuriile nu trebuie uitate. Amintirile trecutului sunt un patrimoniu de neprețuit, iar păstrarea lor este un atribut al popoarelor civilizate. Entitatea transilvană este un dat al trecutului, dar, în același timp, neînsoțește peste tot, astăzi, sub ochii noștri. E singurul loc din Europa unde o biserică bizantină stă lângă o bazilică romanică, lângă o biserică gotică și lângă alta barocă, toate vecine cu o sinagogă! De asemenea, singurul loc în care un locaș de cult ortodox este la câțiva pași de unul greco-catolic, de altul romano-catolic, de unul calvin, de altul luteran sau unitarian. Aceasta spune mai mult despre conviețuirea pașnică decât despre conflicte, iar mesajul acestei lucrări este generos: trecutul trebuie cunoscut nu pentru încrâncenare și răzbunare, ci pentru destindere și înțelegere.

Adam, I. I. P  
191

Ardeleanu, I  
unit  
191

Ardeleanu, I  
pop  
și e;

Avarvarei, C  
mis  
189

Bărbulescu,  
Bocșan, N.,  
Na

Bodea, C., L  
Bodea, C., I

Bogdăndi, I  
Clu

Bozac, I., P  
Re  
Na

Călători sti  
18

re  
Ce

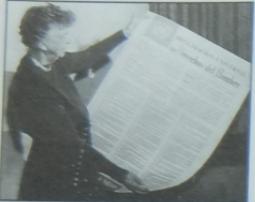
Ce  
Bi

demografică a românilor în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statală.

În ceea ce privește relațiile interetnice din Transilvania după 1918, ele au cunoscut evoluții sinuoase, marcate și de existența regimurilor autoritare și totalitare din secolul recent încheiat, și de efectele celui de-al Doilea Război Mondial, care a însemnat în privința raporturilor umane româno-maghiare un pas înapoi. Violențele și distrugerile înregistrate în acei ani nu au avut un efect benefic asupra memoriei colective, fiind nevoie de mai multe decenii și de revenirea la democrație pentru ca între cele două etnii să se reinstaureze pe deplin încrederea reciprocă, să existe o conviețuire pașnică. Astăzi, lucrurile cunosc o evoluție pozitivă, fapt atestat și de creșterea graduală a căsătoriilor mixte din Transilvania.<sup>54</sup> Privirea istorico-demografică din aceste pagini ale studiului nostru, ca și alte analize de acest gen trebuie, credem noi, să ofere atât politicienilor, cât și oamenilor obișnuiați, tuturor cetățenilor, informații și soluții pentru epoca prezentă. În secolul al XXI-lea în care trăim, în România, dar nu numai, este nevoie să asigurăm o deplasare a accentului conceptualui de toleranță dinspre social-politic spre sfera relațiilor interumane, pentru că în secolul al XXI-lea conceptualul de toleranță se dovedește insuficient, limitat. Astfel, e nevoie de o trecere de la coexistența tolerată la o colaborare activă (mutația cea mai semnificativă trebuie să fie înlocuirea expresiei „Eu tolerez...” cu „Eu respect”). Aceasta

înseamnă în primul rând cunoașterea trecutului, și abia apoi trecerea la acțiunile practice și pragmatice. Firește că într-o asemenea perspectivă educației tinerilor, dar și celei a adulților, îi revine o misiune extrem de importantă, pentru ca majoritatea să înțeleagă cu adevărat problema minorităților în sensul acceptării și sprijinirii afirmării identității etnice a acestora prin protejarea culturii, religiei, a educației și a limbii acestora. De aceea, atât statul, cât și societatea civilă trebuie să se implice în combaterea discriminării și eliminarea oricărei forme de extremism, șovinism, antisemitzism sau separatism teritorial, în susținerea diversității culturale și încurajarea dialogului interetnic, dezvoltarea multiculturalismului civic din perspectiva apartenenței la identitatea europeană. Tot atât de adevărat însă este și faptul că și minoritățile trebuie să-și doresc să accepte și să consolideze diversitatea multiculturală, să respecte majoritatea în mijlocul căreia trăiesc și să fie loiali statului a căruia cetățenie o adoptă.

<sup>54</sup> Horváth István, „Căsătorii mixte româno-maghiare în Transilvania în perioada 1992-2002”, în Corneliu Păducean, Ioan Bolovan (coord.), Căsătorii mixte în Transilvania, secolul al XIX-lea și începutul secolului XX, Arad, 2005, p. 285 sqq.



Eleanor Roosevelt cu Declarația drepturilor fundamentale ale omului, 1948

ment în materie de securitate socială etc. circumscrisu foarte bine această preocupare. Convenția-cadru a Consiliului European pentru protecția minorităților naționale, adoptată la Strasbourg la 1 februarie 1995 și ratificată de România prin Legea nr. 33/1995, promovează nondiscriminarea, egalitatea minorităților naționale cu majoritatea, libertățile individuale: dreptul la reunii, asociere, expresie, gândire, conștiință. De asemenea, libertatea lingvistică, deschiderea spre celălalt, prezervarea identității culturale sunt probleme care constituie o preocupare constantă a instituțiilor europene. Convenția europeană impune statelor obligația de a promova condiții de natură să permită persoanelor aparținând minorităților naționale să-și mențină și să-și dezvolte cultura, să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor, adică religia, limba, tradițiile și patrimoniul cultural.

În același timp, persoanelor aparținând unei minorități naționale le sunt recunoscute o serie de drepturi specifice, între care dreptul de folosire a numelui în limba minoritară, dreptul de a folosi neîngrădit și a învăța în această limbă, de a beneficia de însemne, inscripții și informații în limba respectivă. În acest context însă, se cunvine subliniat faptul că, în spiritul principiului privind egalitatea deplină și efectivă între persoanele aparținând

Statele, organismele politice suprastatale s-au preocupat, începând cu multe decenii în urmă, să protejeze minoritățile naționale din cadrul statelor, să evite, pe cât posibil, conflictele interetnice și interconfesionale. Încă după Primul Război Mondial, Liga Națiunilor a militat pentru un sistem de protecție a minorităților, care a inclus dreptul la petiție, la identitatea culturală, la educație, la folosirea limbii proprii etc. După 1945, drepturile minorităților au fost plasate de la nivel politic la nivel uman, insistându-se pe drepturile fundamentale ale omului. Declarația drepturilor fundamentele ale omului din 1948 nu face referire la minorități, în art. 2 stipulându-se că „a fi membru al unei minorități nu poate justifica derogarea sau limitarea drepturilor și libertăților pe care se bazează Declarația drepturilor fundamentale ale omului”. În legislația Uniunii Europene, drepturile individuale s-au bucurat și se bucură de o mare atenție, fie că este vorba de minoritățile sexuale, religioase sau etnolinguistice: absența discriminării bazate pe sex, egalitatea de tratament între femei și bărbați în ceea ce privește locurile de muncă, promovarea, formarea profesională, egalitatea de trata-

minorității naționale și cele aparținând majoritatii, potrivit acelorași prevederi ale Convenției-cadru, măsurile speciale pentru minorități trebuie să fie conforme principiului proporționalității, evitându-se incalcarea drepturilor și discriminarea celorlalte persoane. În plus, exigentele Convenției-cadru a Consiliului European presupun ca măsurile specifice pentru minorități să nu fie extinse dincolo de ceea ce este necesar în vederea realizării obiectivelui egalității depline și efective între persoanele aparținând minorității și cele aparținând majoritatii. Astfel, din conținutul Convenției-cadru, la care și România este parte, rezultă căteva reguli cu valoare europeană, assimilate principiilor de bază ce guvernează problematica protecției minorităților, între care esențiale sunt: 1. egalitatea în drepturi a cetățenilor aparținând unei minorități naționale cu cei ai majoritatii; 2. nediscriminarea cetățenilor aparținând majoritatii în raport de cei ai unei minorități, ca și, de altfel, nici discriminarea între diferențele minorități naționale de la nivelul statului; 3. circumscrierea drepturilor persoanelor ce aparțin unei minorități naționale exclusiv în sfera elementelor esențiale ale păstrării identității lor: cultură, limbă, educație, religie, tradiții; 4. excluderea oricăror categorii de drepturi de natură colectivă ale minorităților naționale; 5. respectarea ordinii juridice constituționale și a valorilor statelor în care se regăsesc asemenea minorități naționale.

În ceea ce privește România, încă din perioada derulării negocierilor pentru admisuirea în Uniunea Europeană, situația respectării drepturilor minorităților a constituit un obiect de interes major pentru instituțiile europene.<sup>133</sup> Comisia Europeană, în rapoartele din anii 2003-2005 privind progresele înregistrate din perspectiva aderării la UE, a apreciat că România continuă să îndeplinească criteriile politice de aderare stabilite la Copenhaga în 1993, respectând drepturile și libertățile fundamentale ale omului. În privința drepturilor și protecției minorităților naționale, Comisia Europeană a evidențiat progresele înregistrate de România în perioada de raportare, menționând cu prioritate faptul că revizuirea în 2003 a legii fundamentale a țării a prezentat dreptul minorității naționale care reprezintă o pondere semnificativă în unitatea administrativ-teritorială de a folosi limba proprie în relațiile cu autoritățile locale, după cum consacră și dreptul cetățenilor români aparținând



Parlamentul European,  
Strasbourg, Franța

respectând drepturile și libertățile fundamentale ale omului. În privința drepturilor și protecției minorităților naționale, Comisia Europeană a evidențiat progresele înregistrate de România în perioada de raportare, menționând cu prioritate faptul că revizuirea în 2003 a legii fundamentale a țării a prezentat dreptul minorității naționale care reprezintă o pondere semnificativă în unitatea administrativ-teritorială de a folosi limba proprie în relațiile cu autoritățile locale, după cum consacră și dreptul cetățenilor români aparținând

<sup>133</sup> Vasile Pușcaș, *European Negotiations. A Case Study: Romanian Accession to the European Union*, Gorizia, 2006, p. 32.

Privind retrospectiv secolele anterioare din istoria Europei (inclusiv a României și, implicit, a Transilvaniei), se naște totuși o întrebare ce în aparență pare exagerată: există vreun stat și un popor ce nu a avut de suferi de pe urma violenței, care nu a trăit drama unui război civil interetic sau religios, a unui conflict etno-confesional? Se pare că răspunsul corect este unul negativ. Mai trist a fost faptul că scena unor asemenea războie și violențe nu s-a limitat numai la tranșee și câmpurile de luptă, ci s-a întins peste casele oamenilor, pe străzi, în piete, în magazine, în biserică sau sinagogi, în instituții de cultură etc., iar victime nu au fost doar militari și combatanți, ci și oamenii obișnuiți, femeile, copiii și bătrâni.

## 2. MAJORITATE ȘI MINORITĂȚI NAȚIONALE AZI. CAZUL ROMÂNIEI

Săpt.-Tr. p. 349 -

→ Statele și organismele politice suprastatale s-au preocupat de decenii bune să protejeze minoritățile naționale din cadrul statelor, să evite pe cât posibil conflictele interetnice și interconfesionale. Încă după Primul Război Mondial, Liga Națiunilor a militat pentru un sistem de protecție a minorităților care a inclus dreptul la petiție, drepturi culturale, la educație, limbă proprie etc. Drepturile minorităților după 1945 au fost plasate de la nivel politic la nivel uman, insistându-se pe drepturile fundamentale ale omului. Declarația drepturilor fundamentale ale Omului din 1948 nu face referire la minorități, în art. 2 stipulându-se că „a fi membru al unei minorități nu poate justifica derogarea sau limitarea drepturilor și

Stătele, organismele politice suprastatale s-au preocupat, începând cu multe decenii în urmă, să protejeze minoritățile naționale din cadrul statelor, să evite, pe cât posibil, conflictele interetnice și interconfesionale. Încă după Primul Război Mondial, Liga Națiunilor a militat pentru un sistem de protecție a minorităților, care a inclus dreptul la petiție, la identitate culturală, la educație, la folosirea limbii proprii etc. După 1945, drepturile minorităților au fost plasate de la nivel politic la nivel uman, insistându-se pe drepturile fundamentale ale omului. Declarația drepturilor fundamentale ale omului din 1948 nu facea referire la minorități, în art. 2. stipulându-se că „a fi membru al unei minorități nu poate justifica derogaarea sau limitarea drepturilor și libertăților pe care se bazează Declarația drepturilor fundamentale ale omului”. În legislația Uniunii Europene, drepturile individuale s-au bucurat și se bucură de o mare atenție, fie că este vorba de minoritățile sexuale, religioase sau etnolinguistice: absența discriminării bazată pe sex, egalitatea de tratament între femei și bărbați în ceea ce privește locurile de muncă, promovarea, formarea profesională, egalitatea de tratare



Eleanor Roosevelt cu Declarația drepturilor fundamentale ale omului, 1948

ment în materie de securitate socială etc. circumscriu foarte bine această preocupare. Convenția-cadru a Consiliului European pentru protecția minorităților naționale, adoptată la Strasbourg la 1 februarie 1995 și ratificată de România prin Legea nr. 33/1995, promovează nondiscriminarea, egalitatea minorităților naționale cu majoritatea, libertățile individuale: dreptul la reunire, asociere, expresie, gândire, conștiință. De asemenea, libertatea lingvistică, deschiderea spre celalalt, prezervarea identității culturale sunt probleme care constituie o preocupare constantă a instituțiilor europene. Convenția europeană impune statelor obligația de a promova condiții de natură să permită persoanelor aparținând minorităților naționale să-și mențină și să-și dezvolte cultura, să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor, respectiv religia, limba, tradițiile și patrimoniul cultural.

În același timp, persoanelor aparținând unei minorități naționale le sunt recunoscute o serie de drepturi specifice, între care dreptul de folosire a numelui în limba minoritară, dreptul de a folosi neîngrădit și a învăța în această limbă, de a beneficia de însemne, inscripții și informații în limba respectivă. În acest context însă, se cuvine subliniat faptul că, în spiritul principiului privind egalitatea deplină și efectivă între persoanele aparținând unei minorități naționale cu cele aparținând majoritatii, potrivit acelorași prevederi ale Convenției

<sup>133</sup> Vasile Pușcas, *European Negotiations. A Case Study: Romanian Accession to the European Union*, Gorizia, 2006, p. 32.

minoritățile naționale și cele aparținând majoritatii, potrivit acelorași prevederi ale Convenției-cadru, măsurile speciale pentru minorități trebuie să fie conforme principiului proporționalității, evitându-se încărcarea drepturilor minorităților naționale de către minoritățile deosebite. În plus, exigенțele Convenției-cadru nu se extind dincolo de ceea ce este necesar în vederea realizării obiectivelor egalației depline și efective între persoanele aparținând minorității și cele aparținând majoritatii. Astfel, din conținutul Convenției-cadru, la care și România este parte, rezultă câteva reguli cu valoare europeană, asimilate principiilor de bază ce guvernează problematica protecției minorităților, între care esențiale sunt: 1. egalitatea în drepturi a cetățenilor aparținând minorității naționale cu cei ai majoritatii; 2. nediscriminarea cetățenilor aparținând majoritatii în raport de cei ai unei minorități, ca și, de altfel, nici discriminarea între diferitele minorități naționale de la nivelul statului; 3. circumscrierea drepturilor persoanelor ce aparțin unei minorități naționale exclusiv în sfera elementelor esențiale ale păstrării identității lor: cultură, limbă, educație, religie, tradiții; 4. excluderea oricărora categorii de drepturi de natură colectivă ale minorităților naționale; 5. respectarea ordinii juridice constitutionale și a valorilor statelor în care se regăsesc asemenea minorități naționale.

În ceea ce privește România, încă din perioada derulării negocierilor pentru admiterea în Uniunea Europeană, situația respectării drepturilor minorităților a constituit un obiect de interes major pentru instituțiile europene.<sup>133</sup> Comisia Europeană, în rapoartele din anii 2003-2005 privind progresele înregistrate din perspectiva aderării la UE, a apreciat că România continuă să îndeplinească criteriile politice de aderare stabilite la Copenhaga în 1993, respectând drepturile și libertățile fundamentale ale omului. În privința drepturilor și protecției minorităților naționale, Comisia Europeană a evidențiat progresele înregistrate de România în perioada de raportare, menționând ca prioritate faptul că revizuirea în 2003 a legii fundamentale a țării a prevedut dreptul minorității naționale care reprezintă o pondere semnificativă în unitatea administrativ-teritorială de a folosi limba proprie în relație cu autoritățile locale, după cum consacră și dreptul cetățenilor români aparținând minorității naționale cu cele aparținând majoritatii, potrivit acelorași prevederi ale Convenției



Parlamentul European,  
Strasbourg, Franța

cadru, măsurile speciale pentru minorități trebuie să fie conforme principiului proporționalității, evitându-se încărcarea drepturilor minorităților naționale de către minoritățile deosebite. În plus, exigențele Convenției-cadru, la care și România este parte, rezultă câteva reguli, asimilate principiilor de bază ce guvernează problematica protecției minorităților, între care esențiale ar fi următoarele: 1. egalitatea în drepturi a cetățenilor aparținând unei minorități naționale cu cei ai majoritatii; 2. nediscriminarea cetățenilor aparținând majoritatii în raport de cei ai unei minorități, ca și, de altfel, nici discriminarea între diferitele minorități naționale de la nivelul statului; 3. circumscrierea drepturilor persoanelor ce aparțin unei minorități naționale exclusiv în sfera elementelor esențiale ale păstrării identității lor: cultură, limbă, educație, religie, tradiții; 4. excluderea oricărora categorii de drepturi de natură colectivă ale minorităților naționale; 5. respectarea ordinii juridice constitutionale și a valorilor statelor în care se regăsesc asemenea minorități naționale.

În ceea ce privește țara noastră, încă din perioada derulării negocierilor pentru admiterea în UE, situația respectării drepturilor minorităților a constituit un obiect de interes major pentru instituțiile europene<sup>3</sup>. Comisia Europeană, în rapoartele din anii 2003-2005 privind progresele înregistrate din perspectiva aderării la UE, a apreciat că România continuă să îndeplinească

<sup>3</sup> Vasile Pușcas, *European Negotiations. A Case Study: Romanian Accession to the European Union*, Gorizia, 2006, p. 32.

nând unei minorități naționale de a folosi limba lor maternă în cadrul procedurilor judecătorești. A fost remarcată și consacrată pe calea revizuirii constituționale a dreptului cetățenilor de a utiliza limba maternă în spețele de drept civil, limba maghiară fiind utilizată intens în anumite regiuni, după cum și posibilitatea, prevăzută de Legea privind statutul politistului, de a permite recrutarea ofișerilor vorbitori de limbi ale minorităților naționale, chiar dacă numărul acestora rămâne încă relativ redus.

Au fost apreciate pozitiv aplicarea reglementărilor legale existente în privința inscripționării bilingve în localitățile în care minoritățile naționale reprezentă mai mult de 20% din populație, precum și abrogarea acelei prevederi constituționale care stipula obligativitatea organizării învățământului din România numai în limba română sau în limbi de circulație internațională, deschizându-se astfel posibilitatea creării unor universități în care să se folosească exclusiv limbile materne ale minorităților naționale, exemplele relevante în acest sens fiind funcționarea normală a două universități private maghiare (Partium la Oradea și Sapientia la Cluj-Napoca, ambele cu filiale și extensiuni în mai multe orașe ardelene) și, mai ales, faptul că o instituție de învățământ superior de stat, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, este un model apreciat de oficialii europeni, datorită existenței aici a trei linii de studiu complete, la nivel licență, în limbile română, maghiară și germană, a unor programe de masterat în toate cele trei limbi și a unui program de studii în limba ebraică.<sup>134</sup> La nivelul conducerii centrale a Universității „Babeș-Bolyai”, linile de studiu maghiară și germană sunt reprezentate de doi prorectori maghiari și de unul german (desemnați de comunitățile etnice respective); conform aceluiași principiu, în fruntea Senatului există un vicepreședinte de la linia maghiară și unul de la linia germană, în timp ce la conducerea facultăților există decani și prodecani provenind de la linia maghiară. La două dintre facultăți Universitatea „Babeș-Bolyai” – cele de teologie romano-catolică și protestantă – învățământul se desfășoară exclusiv în limba maghiară, iar în unele dintre extensiunile acestei universități predomină învățământul în această limbă.



Universitatea „Babeș-Bolyai”,  
Cluj-Napoca

dintre de la linia maghiară și unul de la linia germană, în timp ce la conducerea facultăților există decani și prodecani provenind de la linia maghiară. La două dintre facultăți Universitatea „Babeș-Bolyai” – cele de teologie romano-catolică și protestantă – învățământul se desfășoară exclusiv în limba maghiară, iar în unele dintre extensiunile acestei universități predomină învățământul în această limbă.

<sup>134</sup> Nicolae Păun și Gabriel Truc (ed.), *Cultură, Multiculturalitate, Interculturalitate la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2006*, p. 3.

În ceea ce privește relațiile interetnice din Transilvania după 1918, ele au cunoscut evoluții sinuoase, marcate și de existența regimurilor autoritare și totalitare din secolul recent încheiat, și de efectele celui de al Doilea Război Mondial, care a însemnat, în privința raporturilor umane româno-maghiare, un pas înainte. Violențele și distrugerile înregistrate în acei ani nu au avut un efect benefic asupra memoriei collective, fiind nevoie de mai multe decenii și de revenirea la democrație pentru ca între cele două etnii să se reinstituireze încrederea reciprocă, menită să conducă la conviețuirea pașnică. Astăzi, lucrurile cunosc o evoluție pozitivă, fapt atestat și de creștere-



România. Harta administrativă  
preluată din Istoria României: Compendiu

rea graduală a căsătoriilor mixte din Transilvania.<sup>135</sup> În secolul al XXI-lea, în care trăim, este nevoie să se asigure o deplasare a accentului conceptualului de toleranță dinspre social-politic spre sfera relațiilor interumane, pentru că, în acești ani, conceptul de toleranță se dovedește insuficient, limitat. Astfel, în ceea ce privește relațiile interetnice din Transilvania, este nevoie de o trecere de la coexistența toleranță la o colaborare activă

<sup>135</sup> Horváth István, Căsătorii mixte româno-maghiare în Transilvania în perioada 1992-2002, în Corneliu Pădurean și Ioan Bolovan (coord.), *Căsătorii mixte în Transilvania, secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, Arad, 2005, p. 285 sqq.

criteriile politice de aderare stabilite la Copenhaga în 1993, respectând drepturile și libertățile fundamentale ale omului. În privința drepturilor și a protecției minorităților naționale, Comisia Europeană a evidențiat progresele înregistrate de România în perioada de raportare, menționând cu prioritate faptul că revizuirea în 2003 a legii fundamentale a judecătorești a prevăzut dreptul minorității naționale care reprezintă o pondere semnificativă în unitatea administrativ-teritorială de a folosi limba proprie în relație cu autoritățile locale, după cum consacră și dreptul cetățenilor români aparținând unei minorități naționale de a folosi limba lor maternă în cadrul procedurilor judecătorești (Titlul III, cap. VI, art. 128). A fost remarcată și consacrată pe calea revizuirii constituționale a dreptului cetățenilor de a utiliza limba maternă în spețele de drept civil, limba maghiară fiind utilizată intens în anumite regiuni, dar și posibilitatea prevăzută de Legea privind Statutul politistului de a permite recrutarea ofișerilor vorbitori de limbi ale minorităților naționale, chiar dacă numărul acestora rămâne încă relativ redus.

Au fost apreciate pozitiv aplicarea reglementărilor legale existente în privința inscripționării bilingve în localitățile în care minoritățile naționale reprezintă mai mult de 20% din populație, precum și abrogarea acelei prevederi constituționale care stipula obligativitatea organizării învățământului din România numai în limba română sau în limbi de circulație internațională, deschizându-se astfel posibilitatea creării unor universități în care să se folosească exclusiv limbile materne ale minorităților naționale, exemplele relevante în acest sens fiind funcționarea normală a două universități private maghiare

(„Partium” la Oradea și „Sapientia” la Cluj-Napoca, care au filiale și extensiuni în mai multe orașe ardelene) și, mai ales, faptul că o instituție de învățământ superior de stat, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, este un model apreciat de oficialii europeni fiindcă aici există trei linii de studiu complete la nivel licență (în limbile română, maghiară și germană), programe de masterat în toate cele trei limbi și un program de studii în limba ebraică\*. ←

Evident, această situație în care minoritățile din România, inclusiv Transilvania, se bucură de aceleasi drepturi ca și majoritatea populației, având la îndemâna toate instrumentele juridico-legislativ și instituționale care să le permită conservarea și dezvoltarea identității proprii nu a fost o constantă de-a lungul istoriei, după cum tot atât de adevarat este și faptul că nici majoritatea populației din provincie, români, nu s-au bucurat, secole la rând, de egalitatea de drepturi cu minoritățile care s-au aflat la conducerea Transilvaniei datorită numeroaselor schimbări ale statutului politico-juridic al provinciei în mileniu care tocmai s-a încheiat. Această situație a generat, până inclusiv în epoca contemporană, în numeroase rânduri, tensiuni și conflicte între diversele etnii și confesii care au coabitat în spațiul transilvan, adesea acompaniate și de manifestări de violență care au însemnat nu de puține ori distrugerea de bunuri materiale și chiar pierderea de vieți omenești în ambele tabere implicate în conflict. Oricum, urmării de azi nu au nicio vină pentru ceea ce au făcut înaintașii odinioară și nu pot fi

\* Nicolae Păun, Gabriel Truc (coord.), *Cultură, Multiculturalitate, Interculturalitate la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2006*, p. 3.

1918.<sup>113</sup> Prăbușirea numărului de nașteri se datorează, în primul rând, mobilizării pe front tinerilor aflați la vârsta căsătoriei și care, din cauza concentrării, nu și-au mai putut întemeia familii, în cadrul cărora să fie concepuți copii. Apoi, tinerii bărbați căsătoriti plecați la război au lipsit multă vreme de acasă, puținele permisiuni nu au însemnat întotdeauna și „valorificarea sanselei” de a spori numărul membrilor dintr-o familie. Este de presupus că războiul, cu întreg cortegiul de suferințe și privăjuni, a contribuit și la o creștere a interogațiilor individuale și colective în legătură cu responsabilitățile cuplului față de apariția de noi membri în familie în acei ani. Soții în primul rând – rămase nu numai cu grijă copiilor născuți deja, dar și a gospodăriei ţărănești, ce reclama un volum imens de muncă, cu dificultățile



Trupele române la Mărășești

asigurării vieții de zi cu zi, așa cum răzbăt ele din scrisorile spre/dinspre soldați – trebuie să fi avut cele mai mari rezerve față de procreare, în puținele și scurtele permisiuni ale soților.

Sunt semnificative și datele despre mortalitate în Transilvania, în anii primei conflagrații mondiale. În anul 1913 s-au consemnat în provincie 77 354 de decese, număr destul mare pentru un an fără calamitățile și problemele deosebite din perioada războiului. Numărul de 73 718 decese în anul 1914 este explicabil prin faptul că încă nu s-au făcut simțite efectele primelor luni de război. În schimb, în anul 1915 s-a înregistrat brusc saltul

<sup>113</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma, in *Magyar Statisztikai Közlemények*, serie nouă, vol. LXX.

la 83 065 de morți, număr record pe întreaga durată a războiului. Apoi, în anii 1916–1917, nivelul mortalității a scăzut simțitor, sub media anilor de pace (65 285 și 59 918). La prima vedere, situația din anul 1917 pare să fie paradoxală: în al treilea an integral de război, numărul deceselor se situează mult sub nivelul anilor de pace. Aici și-a spus cuvântul, probabil, „selecția naturală”, în anii 1915–1916 fiind mai afectați de starea de război civili ceva mai sensibili bătrâni și copii.

Trebue precizat că între decesele înregistrate în Transilvania în acei ani nu figurează soldații înrolați din provincie și căzuți pe câmpurile de luptă ale Europei, încât pierderile umane efective ale Transilvaniei au fost considerabil mai mari decât cifrele globale prezентate. Dîncolo de datele statistice existente la îndemâna cercetătorilor, s-au consemnat schimbări de opinie la nivelul atitudinii omului de rând față de ciclul vieții și al morții. Omniprezenta mort în acei ani, imediată prin molimile care par că s-au înmulțit, ori mai îndepărtată, fiind vorba și de fronturile de luptă, a generat nu numai durere, ci și resemnare în rândul oamenilor. O atare atitudine este surprinsă foarte bine de un intelectual mobilizat pe front în primele luni ale războiului: „Bătrânul ce mâna caii zise cu un glas de profet: «Am trimis trei feciori împăratului și-aș fi bun bucuros de mi-s-ar întoarce măcar unul acasă».”<sup>114</sup> Ultimul an de război a înregistrat o nouă creștere substanțială a mortalității, la 70 307 de decese<sup>115</sup>, ca urmare a stării de mizerie după patru ani de război, dar mai ales a gripei spaniole care a bântuit în întreaga Europă.

Fără, starea de război prelungită nu a rămas fără urmări în ceea ce privește dinamica nupțialității, toate elementele care decurg din acest fenomen demografic. În anii războiului s-au încheiat mult mai puține căsătorii, fapt reflectând atât lipsurile materiale, cât și mobilizarea pe front a bărbaților. Folclorul a surprins că se poate de plastic o atare diminuare a numărului de mariage datorată absenței masive din sate a tinerilor aflați la vârsta contractării de căsătorii: „Cântă cucul la hotar / și fetițe cu amar / Cu amar, cu mare dor / Nu-s feciori în vîrstă lor / Frumusele feți-ori fi / N-are cine le iubi / Că-s feciori la bătălie / Nu mai este veselie” (poezia *Jalea vieții*).<sup>116</sup>

Astfel, dinamica căsătoriilor în perioada 1913–1918 a cunoscut următoarea evoluție: 26 595 în anul 1913, 19 929 în 1914, 9351 în 1915, 8046 în 1916, 9466 în 1917 și 15 289 în ultimul an de război.<sup>117</sup> Scăderile cele mai drastice ale numărului de căsătorii s-au observat în regiunile care au avut cel

<sup>114</sup> Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătăie: Ziul unui român, ofiter în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glosații români din Ardeal, la luptele din Galitia, București, 1915*, p. 31 (citată mai departe ca *Trei luni pe câmpul de bătăie*).

<sup>115</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma.

<sup>116</sup> Vasile Savel, *Doina din răsboi și câteva povestiri*, Arad, 1925, p. 27.

<sup>117</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma.

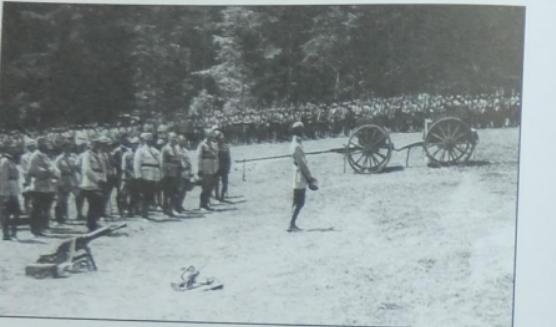
Tabel nr. 3 Evoluția deceselor din Transilvania între 1913–1918

| Comitatul          | 1913          | 1914          | 1915          | 1916          | 1917          | 1918          |
|--------------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| Alba de Jos        | 5835          | 5721          | 6864          | 5817          | 4687          | 4855          |
| Bistrița-Năsăud    | 3323          | 2969          | 3692          | 2711          | 2566          | 2790          |
| Brașov             | 2124          | 2.263         | 2193          | 1760          | 1949          | 2311          |
| Ciuc               | 4197          | 4.100         | 4274          | 3055          | 2226          | 3108          |
| Făgăraș            | 2844          | 2189          | 2144          | 1460          | 1404          | 1351          |
| Trei Scaune        | 3615          | 3343          | 3821          | 2596          | 3437          | 3621          |
| Hunedoara          | 9205          | 8106          | 8245          | 7388          | 7665          | 8639          |
| Târnava Mică       | 3159          | 3092          | 3474          | 2640          | 2597          | 2515          |
| Cluj               | 5834          | 6067          | 7342          | 5367          | 4553          | 5770          |
| Orasul Cluj        | 1540          | 1501          | 1678          | 1640          | 1549          | 1427          |
| Mureș-Turda        | 6191          | 5449          | 6314          | 4802          | 3752          | 4674          |
| Orașul Târgu-Mureș | 708           | 649           | 720           | 788           | 762           | 834           |
| Târnava Mare       | 3552          | 3284          | 3731          | 2993          | 2897          | 3788          |
| Sibiu              | 4005          | 4268          | 4591          | 3886          | 3678          | 4163          |
| Solnoc-Dăbâca      | 6785          | 6660          | 7976          | 5844          | 5032          | 6892          |
| Turda-Aries        | 4681          | 4568          | 5607          | 4424          | 3787          | 4075          |
| Odorhei            | 3581          | 3130          | 3425          | 2763          | 2663          | 2698          |
| Salaj              | 6175          | 6359          | 6974          | 5411          | 4714          | 6766          |
| <b>TOTAL</b>       | <b>77.354</b> | <b>73.718</b> | <b>83.065</b> | <b>65.285</b> | <b>59.918</b> | <b>70.307</b> |

\* A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma, in *Magyar Statisztikai Közlemények*, LXX kötet.

1913–Tr. p. 318 –

În anul 1913 s-au consemnat în provincie 77.354 de decese, cifră destul mare pentru un an fără calamitățile și problemele deosebite din perioada războiului. Desigur, numărul de 73.718 decese în anul 1914 este explicabil prin



Trupele române la Mărășești

asigurării vieții de zi cu zi, așa cum răzbăt ele din scrisorile sprădinispre soldați – trebuie să fi avut cele mai mari rezerve față de procreare, în puținele și scurtele permisiile soților.

<sup>114</sup> Sunt semnificative și datele despre mortalitate în Transilvania, în anii primei conflagrații mondiale. În anul 1913 s-au consemnat în provinție 77 354 de decese, număr destul mare pentru un an fără calamitățile și problemele deosebite din perioada războiului. Numărul de 73 718 decese în anul 1914 este explicabil prin faptul că încă nu s-au făcut simțite efectele primelor luni de război. În schimb, în anul 1915 s-a înregistrat brusc salutul

<sup>115</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma, in *Magyar Statisztikai Közlemények*, serie nouă, vol. LXX.

1918.<sup>113</sup> Prăbușirea numărului de nașteri se datorează, în primul rând, mobilizării pe front tinerilor aflați la vîrstă căsătoriei și care, din cauza concentrării, nu și-au mai putut întemeia familiile, în cadrul cărora să fie concepuți copii. Apoi, tinerii bărbați căsătoriți plecați la război au lipsit multă vreme de acasă, putinetele permisiile nu au însemnat întotdeauna și „valorificarea sănsei” de a spori numărul membrilor dintr-o familie. Este de presupus că războiul, cu întreg cortegiul de suferințe și privații, a contribuit și la o creștere a interogărilor individuale și colective în legătură cu responsabilitățile cuplului față de apariția de noi membri în familie în acei ani. Soții în primul rând – rămase nu numai cu grijă copiilor născuți deja, dar și a gospodăriei sărănești, ce reclama un volum imens de muncă, cu dificultățile

la 83 065 de morți, număr record pe întreaga durată a războiului. Apoi, în anii 1916-1917, nivelul mortalității a scăzut simțitor, sub media anilor de pace (65 285 și 59 918). La prima vedere, situația din anul 1917 pare să fie paradoxală: în al treilea an integral de război, numărul deceselor se situează mult sub nivelul anilor de pace. Aici și-a spus cuvântul, probabil, „selecția naturală”, în anii 1915-1916 fiind mai afectați de starea de război civili ceva mai sensibili

Trebue precizat că între decesele înregistrate în Transilvania în acei ani nu figurează soldații înrolați din provincie și căzuți pe câmpurile de luptă derabil mai mari decât cifrele globale prezente. Dincolo de datele statistice nivelul atitudinii omului de rând față de ciclul vieții și al morții. Omniprezenta morții în acei ani, imediată prin molimile care parcă să-au înmulțit, ori mai îndepărtată, fiind vorba și de fronturile de luptă, a generat nu numai durere, ci și resemnare în rândul oamenilor. O atare atitudine este surprinsă foarte bine de un intelectual mobilizat pe front în primele luni ale războiului: „Bătrânul ce mâna caii zise cu un glas de profet: „Am trimis trei feciori împăratului și-șă fi bun bucuros de mi-s-ar întoarce măcar unul acasă”<sup>116</sup>. Ultimul an de război a înregistrat o nouă creștere substanțială a mortalității, la 70 307 de decese,<sup>117</sup> ca urmare a stării de mizerie după patru ani de război, dar mai ales a gripei spaniole care a băntuit în întregă Europă.

FIREȘTE, starea de război prelungită nu a rămas fără urmări în ceea ce privește dinamica nuptialității, toate elementele care decurg din acest fenomen demografic. În anii războiului s-au încheiat mult mai puține căsătorii, fapt reflectând atât lipsurile materiale, cât și mobilizarea pe front a bărbătașilor. Folclorul a surprins că se poate de plastic o atare diminuare a numărului de mariage datorată absenței masive din sate a tinerilor aflați la vîrstă contractării de căsătorii: „Cântă cucul la hotar / și fetițe cu amar / Cu amar, cu mare dor / Nu-s feciori în vîrstă lor / Frumusele fete-or fi / N-are cine le iubi / Că-s feciori bătălie / Nu mai este veselie” (poezia *Jalea vietii*).<sup>118</sup>

Astfel, dinamica căsătoriilor în perioada 1913-1918 a cunoscut următoarea evoluție: 26 595 în anul 1913, 19 929 în 1914, 9351 în 1915, 8046 în 1916, 9466 în 1917 și 15 289 în ultimul an de război.<sup>119</sup> Scăderile cele mai drastice ale numărului de căsătorii s-au observat în regiunile care au avut cel

<sup>113</sup> Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătaie: Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glogașii români din Ardeal, la luptele din Galicia*, București, 1915, p. 31 (citată mai departe ca *Trei luni pe câmpul de bătaie*).

<sup>114</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma.

<sup>115</sup> Vasile Savel, *Doina din război și cătiva povestiri*, Arad, 1925, p. 27.

<sup>116</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma.

faptul că încă nu s-au făcut simțite efectele primelor luni de război. În schimb, în anul 1915 s-a înregistrat brusc salutul la 83.065 de morți, cifră-record pe întreaga durată a războiului. Să notăm că și în alte țări beligerante (Anglia, Franța, Germania) s-a petrecut un fenomen asemănător<sup>71</sup>. Apoi, în anii 1916-1917, nivelul mortalității a scăzut simțitor, sub media anilor de pace (65.285 și 59.918). La o primă vedere, situația din anul 1917 ar părea paradoxală: în al treilea an integral de război, numărul deceselor se situează mult sub nivelul anilor de pace. Considerăm că aici și-a spus cuvântul oarecum „selecția naturală”, în anii 1915-1916 fiind mai afectați de starea de război civili ceva mai sensibili (bărăni și copii în special).

Trebue precizat că între decesele înregistrate în Transilvania în acei ani nu figurează soldații înrolați din provincie și căzuți pe câmpurile de luptă ale Europei, astfel că pierderile umane efective ale Transilvaniei au fost considerabil mai mari decât cifrele globale prezente. O evaluare, incompletă din păcate, s-a făcut după război prin intermediul societății ASTRA, însă rezultatele sunt departe de a reflecta toate decesele de pe fronturile de luptă europene unde au pierit combatanții din Transilvania<sup>72</sup>. Dincolo de datele statistice aflate la îndemnăția cercetătorilor, mai mult sau mai puțin cuprinzătoare pentru tot ceea ce a însemnat războiul din punctul de vedere ai morții, s-au consemnat schimbări de opinie la nivelul atitudinii omului de rând față de ciclul vieții și al

<sup>71</sup> Cornel Todea, „Mortalitatea prin unele cauze de deces în Transilvania la începutul secolului XX”, *Revista de statistică*, 23, nr. 6, 1974, p. 60; J.M. Winter, „Demographic History and the Political Economy of War in Western Europe, 1914-1918”, *Annales de démographie historique*, 1990, p. 382 sq.

<sup>72</sup> Numărul total al deceselor din anii războiului din publicația *A Magyar Szent Korona Országainak 1913–1918. évi népmozgalma*.

morții. Omniprezenta morții în acei ani, în proximitate, prin molimele care par că s-au înmulțit, ori la distanță, fiind vorba și de fronturile de luptă, a generat nu numai durere, ci și resemnare în rândul oamenilor. O atare atitudine o surprinde foarte bună un intelectual mobilizat pe front în primele luni ale războiului: „Bătrânul ce mâna caii zise cu un glas de profet: „Am trimis trei feciori împăratului și-șă fi bun bucuros de mi-s-ar întoarce măcar unul acasă”<sup>73</sup>.

Ultimul an de război a înregistrat o nouă creștere substanțială a mortalității, atingându-se cifra de 70.307 decese<sup>74</sup>, ca urmare a stării de mizerie după patru ani de război, dar mai ales a gripei spaniole care a băntuit în întreaga Europă și nu numai<sup>75</sup>. În toată lumea, ziarul *Times* aprecia numărul celor morți de gripă în luni de toamnă și de iarnă 1918-1919 la cel puțin 6 milioane. Punerea în aplicare a măsurilor profilactice s-a dovedit a fi imposibilă, fiindcă, în primul rând, se știa atât de puțin despre varianta agentului patogen, després perioada de incubație, modul de transmitere și durata infecției, iar în al doilea rând, gripe s-a răspândit atât de repede, încât totuși se bucurau să poată interna cazurile cele mai grave în spitalele oricărui supraîncărcate. În forma sa avansată, gripa ducea la stări febrile grave și degeneră într-o infecție secundară cu stafilococ în pneumoniu sau pleuree purulente care punea viața în pericol. S-a experimentat mult în tratamentul medicamentos, dar medicamentele cunoscute ca aspirina, pirimidonul și chinina s-au dovedit a fi lipsite

<sup>73</sup> Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătaie: Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glogașii români din Ardeal, la luptele din Galicia*, București, Depozitul general: Librăria Stăncilescu, 1915, p. 31.

<sup>74</sup> Lucia Pozzi, „La population italienne pendant la Grande Guerre”, *Annales de démographie historique*, 2002, nr. 1.

la 83 065 de morți, număr record pe întreaga durată a războiului. Apoi, în anii 1916-1917, nivelul mortalității a scăzut simțitor, sub media anilor de pace și, în al treilea an integral de război, numărul deceselor se situează mult sub nivelul anilor de pace. Aici și-a spus cuvântul, probabil, „selecția naturală”, în anii 1915-1916 fiind mai afectați de starea de război civili ceva mai sensibili (bătrâni și copii).

Trebuie precizat că între decesele înregistrate în Transilvania în acei ani nu figurează soldații înlăuți din provincie și căzuți pe câmpurile de luptă ale Europei, încât pierderile umane efective ale Transilvaniei au fost considerabil mai mari decât cifrele globale prezentate. Dincolo de datele statisticice existente la îndemâna cercetătorilor, s-au consemnat schimbări de optică la nivelul atitudinii omului de rând față de ciclul vieții și al morții. Omniprezenta morții în acei ani, imediată prin molimile care parcă s-au înmulțit, ori mai îndepărtată, fiind vorba și de fronturile de luptă, a generat nu numai durere, ci și resemnare în rândul oamenilor. O atare atitudine este surprinsă foarte bine de un inteligenț mobilizat pe front în primele luni ale războiului: „Bătrânul ce măna caii zise cu un glas de profet: «Am trimis trei feciori împăratului și-aș fi bun bucuros de mi s-ar întoarce măcar unul acasă».”<sup>114</sup> Ultimul an de război a înregistrat o nouă creștere substanțială a mortalității, la 70 307 de decese<sup>115</sup>, ca urmare a stării de mizerie după patru ani de război, dar mai ales a gripei spaniole care a băntuit în întreaga Europă.

Firește, starea de război prelungită nu a rămas fără urmări în ceea ce privește dinamica nupțialității, toate elementele care decurg din acest fenomen demografic. În anii războiului s-au încheiat mult mai puține căsătorii, fapt reflectând atât lipsurile materiale, cât și mobilizarea pe front a bărbaților. Folclorul a surprins căt se poate de plastic o atare diminuare a numărului de mariage datorată absenței masive din sate a tinerilor aflați la vîrsta contractării de căsătorie: „Cântă cucul la hotar / și fetițe cu amar / Cu amar, cu mare dor / Nu-s feciori în vîrsta lor / Frumușele fete-or fi / N-are cine le iubi / Că-s feciori la bătălie / Nu mai este veselie” (poezia *Jalea vieții*).<sup>116</sup>

Astfel, dinamica căsătoriilor în perioada 1913-1918 a cunoscut următoare evoluție: 26 595 în anul 1913, 19 929 în 1914, 9,351 în 1915, 8,046 în 1916, 9,466 în 1917 și 15 289 în ultimul an de război.<sup>117</sup> Scăderile cele mai drastice ale numărului de căsătorii s-au observat în regiunile care au avut cel

<sup>114</sup> Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătăie: Ziarul unui român, ofiter în armata austro-ungară, care a luat parte, cu glotășii români din Ardeal, la luptele din Galicia*, București, 1915, p. 31 (citată mai departe ca *Trei luni pe câmpul de bătăie*).

<sup>115</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma.

<sup>116</sup> Vasile Savel, *Doina din răsboiu și câteva povestiri*, Arad, Editura Lărbăriei Diecezane, 1925, p. 27.

<sup>117</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma.

și evoluând în raport cu transformările din societate. Una din multiplele coordonate care include și problematica concret-istorică a familiei o constituie căsătoria, deoarece întemeierea și formarea familiei au loc numai în urma actului căsătoriei (de cele mai multe ori legală, concubinajul, mai ales în mediul rural, neavând proporții foarte mari). În general, elementele esențiale pentru cunoașterea modului de formare a familiei sunt: motivarea căsătoriei, scopul ei, criteriile de alegere a partenerilor, perioada de încheiere etc. Toate acestea însă au suferit alterări serioase datorită celor mai bine de patru ani de război. Firește, starea de război prelungită nu a rămas fără urmări la nivelul dinamicii nupțialității, afectând în consecință toate elementele care decurg din acest fenomen demografic. În continuare, vom expune doar câteva aprecieri pe marginea evoluției numărului de căsătorii din Transilvania între 1913 și 1918, a mișcării sezoniere a acestora, precum și în legătură cu vîrstă și statutul civil al celor care s-au căsătorit în acei ani.

Prima constatare ce se impune după studierea statisticilor oficiale este aceea că marijalele au intrat în un pronunțat declin numeric. Evident, în anii războiului s-au încheiat mult mai puține căsătorii, acest fapt reflectând atât lipsurile materiale, cât mai ales mobilizarea pe front a bărbaților. Folclorul a surprins căt se poate de plastic și plastic o atare diminuare a numărului de mariage datorată absenței masive din sate a tinerilor aflați la vîrsta contractării de căsătorie, de exemplu, poezia *Jalea vieții*: „Cântă cucul la hotar / și fetițe cu amar / Cu amar, cu mare dor / Nu-s feciori în vîrsta lor / Frumușele fete-or fi / N-are cine le iubi / Că-s feciori la bătălie / Nu mai este veselie”<sup>118</sup>.

<sup>118</sup> Vasile Savel, *Doina din răsboiu și câteva povestiri*, Arad, Editura Lărbăriei Diecezane, 1925, p. 27.



O ultimă fotografie înainte de plecarea la război

Astfel, dinamica căsătoriilor în perioada 1913-1918 a cunoscut următoarea evoluție: 26.595 în anul 1913, 19.929 în 1914, 9.351 în 1915, 8.046 în 1916, 9.466 în 1917 și 15.289 în ultimul an de război<sup>119</sup>. Scăderile cele

<sup>119</sup> A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma.

mai mult de suferit, mai exact în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.). Un caz interesant îl reprezintă anul 1918, când s-au consemnat 15.289 de căsătorii. Deși nu suntem în posesia datelor privind repartizarea căsătoriilor pe luni, credem că o bună parte a lor s-au încheiat în noiembrie-decembrie, când războiul luase sfârșit și oamenii s-au grăbit să re-intre în ciclul demografic normal. O bună parte a soldaților care s-au întors de pe front au contractat rapid căsătorii, fenomen lese de înțeles nu numai din punct de vedere biologic, dar și ca un semn al dorinței lor de a uita de traumele războiului, de a întemeia familii care să dea viață un alt sens.

### XVII.3. MORALITATE ȘI ROLURI DE GEN: RĂZBOIUL ȘI FAMILIA ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII 1914-1918

PRM. p. 75

Este o afirmație comună faptul că războiul a afectat viața privată a oamenilor, deopotrivă a celor de acasă și a celor de pe front. Drame personale și familiare dintre cele mai diverse s-au înregistrat de-a lungul acestor ani, viața curmându-și mersul ei firesc.<sup>119</sup> În același timp, războiul a accentuat comportamente și moravuri prezente în societatea transilvănăeană încă înainte de izbucnirea conflagrației mondiale. Una dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acel an biserică, păstraarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceea a fidelității conjugale.<sup>120</sup> În presa epocii, în circulațele bisericești, în folclorul cules în perioada interbelică, în memorialistică etc. răzbăt aluzii evidente la viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front, cât și a soților rămase acasă. Acestea din urmă cu greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmilor sau prizonierilor de război, detașați în mediul rural pe la fermele mari. Astfel, era mai degradăb „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepărată cinstea conjugală”.<sup>121</sup>

Versuri populare dintr-un sat din Hațeg (jud. Hunedoara), în perioada interbelică:

A ha, bărbatul meu! În Galitia-i locul tău,/ Nu cu pumnii-n capul meu,/ În Galitia-i loc de tine/ Nu cu pumnii-n cap la mine./ Tine, Doamne, bătaia,/ Ca să-mi umble pensia/Să-mi petrec cu bădiga. (Apud Ion Condea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, vol. I, București, 1935, p. 302)

Nici bărbații plecați pe front nu au fost campionii fidelității conjugale, numeroase surse atestând relaxarea morală în rândul soldaților.

<sup>119</sup> Eugenia Bărlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2004.

În pre  
blame  
clusiv  
mărul  
„O sta  
bătăii  
tarii c  
cel m  
lumes

lor m  
ale p  
imor  
chiar  
în mo  
Galiț  
la ple  
atun  
lar<sup>122</sup>  
se af  
le-a  
răzb  
mei,  
eze.  
pent  
că so  
iului  
sepa  
sexu

<sup>119</sup> Ib

<sup>120</sup> V.

(191-

mem

Ti se

câmp

<sup>121</sup> „I

Prin

Tâslă

in ac

a me

cins

<sup>122</sup> /

Oxf

68 IOAN BOLOVAN

mai drastice ale numărului de căsătorii s-au observat în regiunile care au avut cel mai mult de suferit, respectiv în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.).<sup>123</sup> Acest aspect este bine reliefat în Tabelul nr. 4, care surprinde prăbușirea numărului de căsătorii în 1915 și 1916 în comitatele Sibiu și Făgăraș, în vreme ce în comitatele Sălaj și Solnoc, aflate la mai mare distanță de granița cu România, numărul căsătoriilor a fost ușor ascendent.

Tabel nr. 4 Evoluția numărului căsătoriilor din Transilvania între 1913-1918

| Comitatul             | 1913 | 1914 | 1915 | 1916 | 1917 | 1918 |
|-----------------------|------|------|------|------|------|------|
| Alba de Jos           | 2118 | 1259 | 459  | 536  | 753  | 925  |
| Bistrița-<br>Năsăud   | 1105 | 837  | 326  | 286  | 361  | 660  |
| Brașov                | 893  | 745  | 323  | 203  | 271  | 532  |
| Ciuc                  | 1277 | 961  | 293  | 256  | 325  | 618  |
| Făgăraș               | 931  | 632  | 143  | 86   | 103  | 243  |
| Trei Scaune           | 1200 | 895  | 399  | 370  | 482  | 781  |
| Hunedoara             | 3580 | 2360 | 1216 | 803  | 1166 | 2030 |
| Târnava<br>Mică       | 978  | 638  | 335  | 352  | 424  | 534  |
| Cluj                  | 2079 | 1532 | 714  | 714  | 799  | 1234 |
| Orașul Cluj           | 597  | 708  | 600  | 413  | 469  | 512  |
| Mureș-Turda           | 1827 | 1408 | 699  | 577  | 675  | 1154 |
| Orasul<br>Târgu-Mureș | 237  | 364  | 658  | 358  | 189  | 281  |
| Târnava<br>Mare       | 1155 | 982  | 346  | 290  | 435  | 680  |
| Sibiu                 | 1520 | 1234 | 424  | 299  | 378  | 613  |

<sup>123</sup> Cornel Todea, „Contribuții la cunoașterea demografie istorice a Transilvaniei”, *Revista de Statistică*, 22, nr. 6, 1973, p. 85.

|                   |              |               |              |              |              |               |
|-------------------|--------------|---------------|--------------|--------------|--------------|---------------|
| Solnoc-<br>Dâbâca | 2238         | 1568          | 711          | 826          | 764          | 1334          |
| Turda-Arieș       | 1684         | 1245          | 565          | 514          | 574          | 917           |
| Odorhei           | 1005         | 915           | 432          | 344          | 460          | 662           |
| Sălaj             | 2171         | 1646          | 708          | 819          | 843          | 1579          |
| <b>TOTAL</b>      | <b>26.59</b> | <b>19.929</b> | <b>9.351</b> | <b>8.046</b> | <b>9.466</b> | <b>15.289</b> |
|                   | 5            |               |              |              |              |               |

\* A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma, în *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat, LXX kötet.

Un caz interesant îl reprezintă anul 1918, când s-au consemnat 15.289 de căsătorii. Deși nu suntem în posesia datelor privind repartizarea căsătoriilor pe luni, credem că o bună parte a lor s-au încheiat în luni noiembrie-decembrie, când războiul luase sfârșit și oamenii s-au grăbit să re-intre în ciclul demografic normal. O bună parte a soldaților care s-au întors de pe front au și contractat rapid căsătorii, fenomen lese de înțeles nu numai din punct de vedere biologic, dar și ca un semn al dorinței lor de a uita de traumele războiului, de a întemeia familii care să dea viață un alt sens. Un atare comportament a caracterizat și alte spații demografice ale Europei în epoca modernă, după războaiele napoleoniene, revoluția pașoptistă și Primul Război Mondial, populația țărilor europene refăcându-se rapid, mecanismul de funcționare-recuperare fiind extrem de simplu: creșterea considerabilă a căsătoriilor și apoi, implicit, a fertilității.<sup>124</sup> Una dintre concluziile specialiștilor care au studiat efectele demografice și sociale ale Primului Război Mondial este aceea că războiul a creat condiții care

<sup>124</sup> Gaston Bouthoul, *La population dans le monde. Les grands événements historiques – guerre et population – perspectives d'avenir*, Paris, 1935, p. 212.

*P. 68*  
mai mult de suferit, mai exact în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.). Un caz interesant îl reprezintă anul 1918, când s-au resemnat 15 289 de căsătorii. Deși nu suntem în posesia datelor privind resemnarea căsătoriilor pe luni, credem că o bună parte a lor s-au încheiat în partizarea căsătoriilor pe luni, credem că o bună parte a lor s-au încheiat în noiembrie-decembrie, când războiul luase sfârșit și oamenii s-au grăbit să reintre în ciclul demografic normal. O bună parte a soldaților care s-au întors de pe front au contractat rapid căsătorii, fenomen leșne de înțeles nu numai din punct de vedere biologic, dar și ca un semn al dorinței lor de a uita de traumele războiului, de a întemeia familii care să dea vieții un alt sens.

### XVII.3. MORALITATE ȘI ROLURI DE GEN: RĂZBOIUL ȘI FAMILIA ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII 1914-1918

*P.R.M. p. 75*

Este o afirmație comună faptul că războiul a afectat viața privată a oamenilor, deopotrivă a celor de acasă și a celor de pe front. Drame personale și familiare dintre cele mai diverse s-au înregistrat de-a lungul acestor ani, viața curmându-și mersul ei firesc. În același timp, războiul a accentuat comportamente și moravuri prezente în societatea transilvăneană încă înainte de izbucnirea conflagrației mondiale. Una dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acei ani biserica, păstrarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceea a fidelității conjugale.<sup>89</sup> În presa epocii, în circularele bisericesti, în folclorul cules în perioada interbelică, în memorialistică etc. răzbăt aluzii evidente la viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front, cât și a soților rămase acasă. Acestea din urmă cu greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmilor sau prizonierilor de război, detașați în mediul rural pe la fermele mari. Astfel, era mai degrabă „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepărată cinstea conjugală”.<sup>118</sup>

Versuri populare dintr-un sat din Hațeg (jud. Hunedoara), în perioada interbelică:

A ha ha, bărbatul meu! În Galitia-i locul tău,/ Nu cu pumnii-n capul meu,/ În Galitia-i loc de tine!/ Nu cu pumnii-n cap la mine./ Tine, Doamne, bătaia,/ Ca să-mi umble penști, 1935, p. 302)

Nici bărbații plecați pe front nu au fost campionii fidelității conjugale, numeroase surse atestând relaxarea morală în rândul soldaților.

<sup>118</sup> Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2004.

În presă, ar blameazăclusiv fiimărul cel „O statistbătăii ceterii de a cel mai n lumești”.<sup>119</sup>

În lor militare preoțimoral și chiar pe în memo Galitia, la la plecare atuncea lar<sup>120</sup>, sol se aflau île-a putut războiului mei, lipsi eze. Astfel pentru că societății. Inf separare sexelor după

<sup>119</sup> Ibid., p.

<sup>120</sup> Valeriu (1914-1915) memorile

Ti se rupea câmpul de

<sup>121</sup> „Batalic

Prin curți

Tăslăuanu,

în acest se

a merge la

cinstea cu

<sup>122</sup> Alan K Oxford, 20

78 IOAN BOLOVAN

dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acei ani biserica, păstrarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceea a fidelității conjugale.<sup>89</sup> În presa epocii, în circularele bisericesti, în folclorul cules în perioada interbelică, în memorialistică etc. răzbăt aluzii evidente la viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front, cât și a soților rămase acasă. Acestea din urmă, mai ales atunci când erau și tinere și frumoase, cu greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmi sau prizonieri de război ce fuseseră detașați în mediul rural pe la fermele mari ca să lucreze în agricultură. Astfel, așa cum a subliniat Eugenia Bârlea, un fin observator al realităților din lumea rurală românească transilvăneană din anii războiului, era mai degrabă „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepărată cinstea conjugală”<sup>90</sup>. Fără a nega valabilitatea acestei afirmații, ne permitem să completăm că au fost totuși suficient de multe „performanțe” în rândul femeilor din Ardeal, fie că vorbim de mediul rural, fie de cel urban, existând destule soții care și-au respectat fidelitatea conjugală.

Desigur, nici bărbații plecați pe front nu au fost campionii unei fidelități conjugale exemplare, deopotrivă, numeroase surse atestă relaxarea morală în rândul soldaților. În presă apar periodic articole care blamează un atare comportament, reprobabil și pentru că a crescut alarmant numărul celor care au contractat boli venețice: „O

<sup>89</sup> Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, p. 126.

<sup>90</sup> Ibidem; versurile care circula într-un sat din Hațeg (jud. Hunedoara) în perioada interbelică sunt relevante în acest sens al erodării moralității tradiționale: „A ha ha, bărbatul meu! În Galitia-i loc de tine!/ Nu cu pumnii-n cap la mine./ Tine, Doamne, bătaia,/ Ca să-mi umble pensia/ Să-mi petrec cu bădița”, apud Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, vol. I, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1935, p. 302.

mai mult de suferit, mai exact în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.). Un caz interesant îl reprezintă anul 1918, când s-au consemnat 15 289 de căsătorii. Deși nu suntem în posesia datelor privind repartizarea căsătoriilor pe luni, credem că o bună parte a lor s-a încheiat în noiembrie-decembrie, când războiul luase sfârșit și oamenii s-au grăbit să re-intre în ciclul demografic normal. O bună parte a soldaților care s-au întors de pe front au contractat rapid căsătorii, fenomen lemnesc de înțeles nu numai din punct de vedere biologic, dar și ca un semn al dorinței lor de a uită de traumele războiului, de a întemeia familii care să dea viață un alt sens.

### XVII.3. MORALITATE ȘI ROLURI DE GEN: RĂZBOIUL ȘI FAMILIA ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII 1914-1918

PRM - p. 75

Este o afirmație comună faptul că războiul a afectat viața privată a oamenilor, deopotrivă a celor de acasă și a celor de pe front. Dreame personale și familiare dintre cele mai diverse s-au înregistrat de-a lungul acestor ani, viața curmându-și mersul ei firesc. În același timp, războiul a accentuat comportamente și moravuri prezente în societatea transilvănăeană încă înainte de izbucnirea conflagrației mondiale. Una dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acei ani biserică, păstrătoarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceea a fidelității conjugale.<sup>119</sup> În presa epocii, în circularele bisericești, în folclorul cules în perioada interbelică, în memorialistică etc. răzbăt aluzii evidente la viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front, cât și a soților rămase acasă. Acestea din urmă, mai ales atunci când erau și tinere și frumoase, cu greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmi sau prizonieri de război ce fusese să detinați în mediul rural pe la fermele mari ca să lucreze în agricultură. Astfel, așa cum a subliniat Eugenia Bărlea, un fin observator al realităților din lumea rurală românească transilvănăeană din anii războiului, era mai degrabă „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepărată cinstea conjugală”<sup>120</sup>. Fără a nega valabilitatea acestei afirmații, ne permitem să completăm că au fost totuși suficiente de multe „performanțe” în rândul femeilor din Ardeal, fie că vorbind de mediul rural, fie de cel urban, existând destule soții care și-au respectat fidelitatea conjugală.

Versuri populare dintr-un sat din Hațeg (jud. Hunedoara), în perioada interbelică:

A ha ha, bărbatul meu! În Galitia-i locul tău,/ Nu cu pumnii-n capul meu,/ În Galitia-i loc de tine/ Nu cu pumnii-n cap la mine!/ Tine, Doamne, bătaia,/ Ca să-mi umble pensia-/ Să-mi petrec cu bădja! (Apud Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, vol. I, București, 1935, p. 302)

Nici bărbații plecați pe front nu au fost campioni fidelității conjugale, numeroase surse atestând relaxarea morală în rândul soldaților.

<sup>119</sup> Eugenia Bărlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2004.

În presă, apar periodic articole care blamează un atare comportament, inclusiv fiindcă crescuse alarmant numărul celor afectați de boli venețice: „O statistică compusă chiar în vremea bătăii ce bântuie arată că dintră militarii de acum, românii dău procentajul cel mai mare dintre cei atinși de boale lumești”<sup>119</sup>.

În ciuda ordinelor autorităților militare, a apelurilor la moralitate ale preoților militari, comportamentul imoral și infidelitatea conjugală au însoțit trupele concentrate sau aflate chiar pe linia frontului. O atare atitudine sugerează și un episod relatat în memorile sale de un soldat care, după câteva săptămâni de sedere în Galitia, la Lemberg, a fost deținut în altă parte împreună cu unitatea lui; la plecare, la gară, „s-or strâns muierii dăla Rusia și-or plâns în limba lor. și atunci am plecat cătă Polonia rusească”<sup>120</sup>. Exemplul relatat nu era singular,<sup>121</sup> soldații aflați pe front, în perioadele de acalmie, ori cei răniți și care se aflau în spatele obișnuiau să aiă legături amoroase ocazionale, ceea ce le-a putut afecta comportamentul moral și matrimonial după încheierea războiului, influențându-le modul de viață. În timpul războiului, multe femei, lipsite de bărbați și impins de foamete, au fost nevoite să se prostitueze. Astfel, din multe puncte de vedere, a crescut promiscuitatea nu doar pentru că bărbații au fost separați multă vreme de soților lor, ci și pentru că societatea patriarhală și religioasă a fost bulversată sub impactul războiului. Infidelitatea, beția, răspândirea mijloacelor de control al nașterilor, separarea moralității de sexualitate etc. au influențat raporturile dintre sexe după război.<sup>122</sup>

<sup>119</sup> Ibid., p. 127.

<sup>120</sup> Valeriu Leu și Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 25. Tot despre un caz asemănător din Galitia vorbește în memorile sale și Octavian Tăslăuanu: „În satul ce-l părăsim erau pe-acasă numai femeile. Tî se rupea înimă, când le vedea plângând cu suspine”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătăie*, C. Tăslăuanu, 1916, p. 118.

<sup>121</sup> „Batalionul nostru avea să cantoneze tocmai la marginea dinspre miiazănoape a satului. Prin curți se iviră rutene române și voinice, bucurioase de oșteni prilegi...”, cf. Octavian Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, 1916, p. 8. Același autor invocă și un alt episod relevant în acest sens, atunci când, rănit fiind, trimitea ordonanță să caute soldatul vizituu pentru a merge la spitalul de campanie, soldat „care se înprietenise cu o ruteancă prieagă și se a merge la ea în crășmă. Vîeați și încurcase în mrejele dragostii”. Ibid., p. 35.

<sup>122</sup> Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford, 2007, p. 251.



Bărbați plecați la război PRM -

dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acei ani biserica, păstrătoarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceea a fidelității conjugale<sup>123</sup>. În presa epocii, în circularele bisericești, în folclorul cules în perioada interbelică, în memorialistică etc. răzbăt aluzii evidente la viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front, cât și a soților rămase acasă. Acestea din urmă, mai ales atunci când erau și tinere și frumoase, cu greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmi sau prizonieri de război ce fusese să detinați în mediul rural pe la fermele mari ca să lucreze în agricultură. Astfel, așa cum a subliniat Eugenia Bărlea, un fin observator al realităților din lumea rurală românească transilvănăeană din anii războiului, era mai degrabă „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepărată cinstea conjugală”<sup>124</sup>. Fără a nega valabilitatea acestei afirmații, ne permitem să completăm că au fost totuși suficiente de multe „performanțe” în rândul femeilor din Ardeal, fie că vorbind de mediul rural, fie de cel urban, existând destule soții care și-au respectat fidelitatea conjugală.

Desigur, nici bărbații plecați pe front nu au fost campioni unei fidelități conjugale exemplare, dimpotrivă, numeroase surse atestă relaxarea morală în rândul soldaților. În presă apar periodic articole care blamează un atare comportament, reprobabil și pentru că a crescut alarmant numărul celor care au contractat boli venețice: „O

<sup>123</sup> Eugenia Bărlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, p. 126.

<sup>124</sup> Ibidem; versuri care circula într-un sat din Hațeg (jud. Hunedoara) în perioada interbelică sunt relevante în acest sens al erodării moralității tradiționale: „A ha ha, bărbatul meu! În Galitia-i locul tău,/ Nu cu pumnii-n capul meu,/ În Galitia-i loc de tine/ Nu cu pumnii-n cap la mine!/ Tine, Doamne, bătaia,/ Ca să-mi umble pensia-/ Să-mi petrec cu bădja”, apud Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, vol. I, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1935, p. 302.

statistică compusă chiar în vremea bătăii ce bântuie, arată că dintră militarii de acum, românii dău procentul cel mai mare dintre cei atinși de boale lumești”<sup>125</sup>. Fenomenul nu era singular, și autoritățile militare franceze erau îngrijorate de amplierea înmulțirii bolilor venețice în rândul soldaților, care diminuau capacitatea combativă a armatei franceze, după cum și autoritățile civile din Transilvania erau îngrijorate de proliferarea bolilor cu transmitere sexuală și au elaborat mai multe regulamente în orașe pentru a preveni răspândirea lor<sup>126</sup>. Era o practică relativ comună în rândul trupelor combinate să-și „irosească” energie nu doar în tranșee, ci și în „paturile de ocazie”, în timpul stagiailor de refacere, când erau dislocați în spatele frontului: „În perioada celor 10 zile de odihnă am fost împărțiti în 4 grupe. Fiecare grupă avea dreptul la o excursie cu căruțele regimentului pe două zile la Triest. Natural nu toți erau amatori de această petrecere. Cățiva mergeau cu regularitate, mai ales aceia care și-au creat o legătură sentimentală. Aceste legături se faceau în special cu funcționarele austriece, infirmierele din spital și nu arareori cu căte o dansatoare sau damă de companie. Toate fără excepție erau costisitoare”<sup>127</sup>. În memorialistică, avem numeroase relatări ale unor asemenea comportamente laxe, atât de „firești” pentru acei ani ai războiului: „La Icini fiecare ostaș avea căte o fată, fetele erau tare drăguțe și frumoase și ele ne simpatizau pe noi cătanele române din Banat și Ardeal și mergeau cu noi la plimbare, la strand, la baie, pe șoselele frumoase, ne plimbam în

<sup>125</sup> Eugenia Bărlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, p. 127.

<sup>126</sup> Jean-Yves Le Naour, „Sur le front intérieur du péri-vénérien (1914-1918)”, *Annales des demographie historique*, 2002, nr. 1; SJAA, Fond Chestura Poliției, dosar 310/1916, f. 1-2.

<sup>127</sup> Coriolan Bărăń, *Reprivire asupra vietii*, p. 117.

În presă, apar periodic articole care blamează un atare comportament, inclusiv fiindcă crescuse alarmant numărul celor afectați de boli venerice: „O statistică compusă chiar în vremea bătăii ce bântuie arată că dintre militarii de acum, românii dau procentajul cel mai mare dintre cei atinși de boale lumești”.<sup>119</sup>

În ciuda ordinelor autoritaților militare, a apelurilor la moralitate ale preoților militari, comportamentul imoral și infidelitatea conjugală au însoțit trupele concentrate sau aflate chiar pe linia frontului. O atare atitudine sugerează și un episod relatat în memoriile sale de un soldat care, după câteva săptămâni de sedere în Galitia, la Lemberg, a fost detașat în altă parte împreună cu unitatea lui; la plecare, la gară, „s-or strâns muieri dăla Rusia s-or plâns în limba lor. Si atuncea am plecat cătă Polonia rusească”.<sup>120</sup> Exemplul relatat nu era singular,<sup>121</sup> soldații aflați pe front, în perioadele de acalmie, ori cei răniți și care se aflau în spitale obișnuiau să aibă legături amoroase ocazionale, ceea ce le-a putut afecta comportamentul moral și matrimonial după încheierea războiului, influențându-le modul de viață. În timpul războiului, multe femei, lipsite de bărbați și împinse de foamete, au fost nevoite să se prostitueze. Astfel, din multe puncte de vedere, a crescut promiscuitatea nu doar pentru că bărbații au fost separați multă vreme de soților lor, ci și pentru că societatea patriarhală și religioasă a fost bulversată sub impactul războiului. Infidelitatea, beția, răspândirea mijloacelor de control al nașterilor, separarea moralității de sexualitate etc. au influențat raporturile dintre sexe după război.<sup>122</sup>

<sup>119</sup> Ibid., p. 127.

<sup>120</sup> Valeriu Leu și Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 25. Tot despre un caz asemănător din Galitia vorbește în memoriile sale și Octavian Tăslăuanu: „În satul ce-l părăsim erau pe-acasă numai femeile. Își se rupea inima, când le vedea plângând cu suspine”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătaie*, p. 118.

<sup>121</sup> „Batalionul nostru avea să cantoneze tocmai la marginea dinspre miazañoapte a satului. Prin curți se iviră rutene rumene și voinice, bucuroase de oșteni pribegi...”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, 1916, p. 8. Același autor invocă și un alt episod relevant în acest sens, atunci când, rănit fiind, trimite ordonanța să caute soldatul vizitui pentru a merge la spitalul de campanie, soldat „care se înprietenise cu o ruteancă prieagă și se cinstea cu ea în crâșmă. Vieața îi și încurcase în mrejele dragostii”. Ibid., p. 35.

<sup>122</sup> Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*,



Bărbați plecând la război

PRM -

p.  
81

PRM

p.82

Octavian Tăslăuanu este cât se poate de reprezentativ în acest sens: „În tinerețe trebuie să fi fost frumoasă. Acum păcatele de aristocrată, căci ofițerii îi ziceau baronesă, îi desenaseră pe sub ochi cearcane negre și cute pe la colțurile gurii. Aceste urme ale desfrâului o trădau, dar nu-i stânjeneau cochetăria. Sâangele îi clocotea încă rubiniu pe sub pelița fină și-o îndemna să cerceteze cu priviri ispititoare ceata de ofițeri”<sup>96</sup>. J.M.T. p. 321

În ciuda ordinelor autoritaților militare, a apelurilor la moralitate ale preoților militari, comportamentul imoral și infidelitatea conjugală au însoțit trupele concentrate sau aflate chiar pe linia frontului. O atare atitudine sugerează și un episod relatat în memoriile sale de un soldat care, după câteva săptămâni de sedere în Galitia, la Lemberg (sau Lwow, azi în Ucraina, având numele de L'viv), a fost detașat în altă parte împreună cu unitatea lui, iar la plecare la gară „s-or strâns muieri dăla Rusia s-or plâns în limba lor. Si atuncea am plecat cătă Polonia rusească”<sup>97</sup>. Sau o altă moștră de despărțire la gară a soldaților de femeile cu care se întrețineau în timpul liber: „La plecarea trenului din gara Icin atâtă zbieret și alai, din partea civililor, a fetelor de pe peron, de nu mai știai ce este... Trenul merge spre front, nu se mai vede, numai gândurile ostașilor și al fetelor din Icin poate se mai ciocnesc, inimile lor bat ca ceasurile, care nu se mai pot ajunge”<sup>98</sup>.

<sup>96</sup> Octavian C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, Editura librăriei C. Sfetea, 1916, p. 43.

<sup>97</sup> Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 25. Tot despre un caz asemănător din Galitia vorbește în memoriile sale și Octavian Tăslăuanu: „În satul ce-l părăsim erau pe-acasă numai femeile. Își se rupea inima, când le vedea plângând cu suspine”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătaie*, p. 118.

<sup>98</sup> Petru Vintilă, *Omul născut pe brazdele plugului*, p. 133.

mai mult de suferit, mai exact în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.). Un caz interesant îl reprezintă anul 1918, când s-au consemnat 15 289 de căsătorii. Deși nu suntem în posesia datelor privind reprezentarea căsătoriilor pe lună, credem că o bună parte a lor s-a încheiat în noiembrie-decembrie, când războiul luase sfârșit și oamenii s-au grăbit să re-intre în ciclul demografic normal. O bună parte a soldaților care s-au întors de pe front au contractat rapid căsătorii, fenomen lesem de înțelese nu numai din punct de vedere biologic, dar și ca un semn al dorinței lor de a uită de traumele războiului, de a întemeia familii care să dea vieții un alt sens.

### XVII.3. MORALITATE ȘI ROLURI DE GEN: RĂZBOIUL ȘI FAMILIA ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII 1914-1918

PRM. p. 25

Este o afirmație comună faptul că războiul a afectat viața privată a oamenilor, deopotrivă celor de acasă și a celor de pe front. Drame personale și familiare dintre cele mai diverse s-au înregistrat de-a lungul acestor ani, viața curmându-și mersul ei firesc. În același timp, războiul a accentuat comportamente și moravuri prezente în societatea transilvănăeană încă înainte de izbucnirea conflagrației mondiale. Una dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acei ani biserică, păstraarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceea a fidelității conjugale. În presă epocii, în circulație bisericești, în folclorul cules în perioada interbelică, în memorialistică etc. răzbăt aluzii evidente la viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front, cât și a soților rămase acasă. Acestea din urmă cu greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmilor sau prizonierilor de război, detașați în mediul rural pe la fermele mari. Astfel, era mai degrabă „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepărată cinstea conjugală”<sup>118</sup>.

Versuri populare dintr-un sat din Hațeg (jud. Hunedoara), în perioada interbelică:

*A ha ha, bărbatul meu! / În Galitia-i locul tău! / Nu cu pumnii-n capul meu! / În Galitia-i loc de tine! / Nu cu pumnii-n cap la mine! / Tine, Doamne, bătaia! / Ca să-mi umble penzia! / Să-mi petrec cu bădița. (Apud Ion Conea, Clopotiva, un sat din Hațeg, vol. I, București, 1935, p. 302)*

Nici bărbații plecați pe front nu au fost campionii fidelității conjugale, numeroase surse atestând relaxarea morală în rândul soldaților.

<sup>118</sup> Eugenia Bărlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2004.

În prezent, apar periodic articole care numează un atare comportament, inclusiv fiindcă crește alarmant numărul celor afectați de boli venere: „O statistică compusă chiar în vremea bătăliei ce bântuie arată că dintr-miliarii de acum, românii dău procentajul cel mai mare dintre cei atinși de boala lumenii”<sup>119</sup>.

În ciuda ordinelor autorităților militare, a apelurilor la moralitate ale preoților militari, comportamentul immoral și infidelitatea conjugală au însoțit trupele concentrate sau aflate chiar pe linia frontului. O atare atitudine sugerează și un episod relatat în memoriile sale de un soldat care, după câteva săptămâni de sedere în Galitia, la Lemberg, a fost deținut în altă parte împreună cu unitatea lui; la plecare, la gară, „s-ostrâns mulieri dăla Rusia și-or plâns în limba lor. și atunci am plecat cătă Polonia rusească”<sup>120</sup>. Exemplul relatat nu era singur<sup>121</sup>, soldații aflați pe front, în perioade de acalmie, ori cei răniți și care se aflau în spitele obisnuiau să aibă legături amoroase ocasionale, ceea ce le-a putut afecta comportamentul moral și matrimonial după încheierea războiului, influențându-le modul de viață. În timpul războiului, multe femei, lipsite de bărbați și împinse de foame, au fost nevoie să se prostitueze. Astfel, din multe puncte de vedere, a crescut promiscuitatea nu doar pentru că bărbații au fost separați multă vreme de soților lor, ci și pentru că societatea patriarhală și religioasă a fost bolversată sub impactul războiului. Infidelitatea, betlia, răspândirea mijloacelor de control al nașterilor, separarea moralității de sexualitate etc. au influențat raporturile dintre sexe după război.<sup>122</sup>

<sup>119</sup> Ibid., p. 127.

<sup>120</sup> Valeriu Leu și Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 25. Tot despre un caz asemănător din Galitia vorbește în memoriile sale și Octavian Tăslăuanu: „În satul ce-l părăsim erau pe-acasă numai femeile. Tîse rupea inimă, când le vedea plângând cu suspine”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătaie*, p. 118.

<sup>121</sup> „Batalionul nostru avea să cantoneze tocmai la marginea dinspre miazănoape a satului. Prin curți se iviră rutene rumene și vinice, bucuriose de ostenei privegi...”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, 1916, p. 8. Același autor invocă și un alt episod relevant în acest sens, atunci când, rănit fiind, trimite ordonanța să cante soldatul vizitui pentru a merge la spitalul de campanie, soldat „care se înpretenise cu o ruteancă priveagă și se cinstea cu ea în crâșmă. Vieță îi și incursase în mrejele dragostii”. Ibid., p. 35.

<sup>122</sup> Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford, 2007, p. 251.



Bărbați plecând la război

Episodul din 1 august 1914, relatat de Octavian Tăslăuanu, legat de plecarea din Sibiu spre Făgăraș, unde era convocat pentru mobilizare, este cât se poate de grăitor în acest sens: „La gară lume multă, răcnete, suspinuri și plânsete. Despărțirea unui țăran de nevestă, m-a făcut și pe mine să plâng. E de necrezut ce greu se despart doi oameni cari se iubesc, mai ales când presimt că despărțirea poate și pentru vecie. Țăranca Tânără plângea, de îi se rupea pieptul plin, ce-i săltă ca niște valuri biciuite de furtună. Bărbatul voinic se uită la ea, și cu o furie sălbătică se scobore mereu din tren, o luă pe după cap și plângău amândoi ca niște copii. La plecare l-au tinut cu puterea în tren tovarășii de suferință. Voia să se dea jos din tren la nevestă, care acum se bocea înguncheată, cu față în pământ, ca după un mort”<sup>87</sup>. Durabilitatea și profunzimea unor relații familiale au fost atât de ample, încât s-au consemnat cazuri de femei care și-au urmat soțul pe front, exemplu evocat și de cunoscutul secretar al ASTREI în memoriile sale: „nevesta unui tigan din Tara Făgărașului venise în tren cu noi până la Stanislau [sau Stanislawow, azi în Ucraina, având numele de Ivano Frankiv'sk – I.B.] fără să fie observată de nimene. Iar din Stanislau tînuse la mars cu noi, alături de bărbatul ei. Spăla rufele soldaților, mai deretică pe la bucătărie și se ospăta și ea cu ce aveam. A mers cu noi până la Stryj [în Ucraina – I.B.], de unde a fost trimisă acasă cu trenul, căci picioarele îi se făcuseră numai sănge. Înainte de a pleca și-a rănit bărbatul, că nu o va însela cu „tărtele” din Galitia”<sup>88</sup>.

În același timp, războiul a accentuat comportamente și moravuri prezente în societatea transilvănăeană încă dinainte de izbucnirea conflagrației mondiale. Una

<sup>87</sup> Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătaie*, p. 15.

<sup>88</sup> Ibidem, p. 87.

“... și amintesc de mili-  
tarii de acum, românii dău procentajul  
cel mai mare dintre cei atinși de boale  
lumești”.<sup>119</sup>

În ciuda ordinelor autoritațiilor militare, a apelurilor la moralitate ale preoților militari, comportamentul imoral și infidelitatea conjugală au însoțit trupele concentrate sau aflate chiar pe linia frontului. O atare atitudine sugerează și un episod relatat în memoriile sale de un soldat care, după câteva săptămâni de sedere în Galitia, la Lemberg, a fost detașat în altă parte împreună cu unitatea lui; la plecare, la gară, „s-or strâns muierii dăla Rusia și-or plâns în limba lor. Si atunci am plecat cătă Polonia rusească”.<sup>120</sup> Exemplul relatat nu era singur,<sup>121</sup> soldații aflați pe front, în perioadele de acalmie, ori cei răniți și care se aflau în spitale obișnuiau să aibă legături amoroase ocazionale, ceea ce le-a putut afecta comportamentul moral și matrimonial după încheierea războiului, influențându-le modul de viață. În timpul războiului, multe femei, lipsite de bărbați și împinse de foamete, au fost nevoie să se prostitueze. Astfel, din multe puncte de vedere, a crescut promiscuitatea nu doar pentru că bărbații au fost separați multă vreme de soților lor, ci și pentru că societatea patriarhală și religioasă a fost bulversată sub impactul războiului. Infidelitatea, beția, răspândirea mijloacelor de control al nașterilor, separarea moralității de sexualitate etc. au influențat raporturile dintre sexe după război.<sup>122</sup>

<sup>119</sup> Ibid., p. 127.

<sup>120</sup> Valeriu Leu și Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 25. Tot despre un caz asemănător din Galitia vorbește în memoriile sale și Octavian Tăslăuanu: „În satul ce-l părăsise erau pe-acasă numai femeile. Ti se rupea inima, când le vedea plângând cu suspine”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de bătaie*, p. 118.

<sup>121</sup> „Batalionul nostru avea să cantoneze tocmai la marginea dinspre miazănoapte a satului. Prin curji se iviră rutence rumene și voinice, bucuroase de oșteni pribegi...”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, 1916, p. 8. Același autor invocă și un alt episod relevant în acest sens, atunci când, rănit fiind, trimite ordonanța să caute soldatul vizitui pentru a merge la spitalul de campanie, soldat „care se înprietenise cu o ruteancă prieagă și se cînstea cu ea în crâșmă. Vinea îi și încurcase în mrejele dragostii”. Ibid., p. 35.

<sup>122</sup> Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford, 2007, p. 251.

### Bărbați plecând la război

PRM -

P. 81

PRM  
P. 82

82 IOAN BOLOVAN

SMTR. P. 321

Desigur, exemplele relatate nu erau singulare<sup>99</sup>, soldații aflați pe front, în perioadele de acalmie, ori cei răniți și care se aflau în spitale obișnuiau să aibă legături amoroase ocazionale, ceea ce le-a putut afecta comportamentul moral și matrimonial după încheierea războiului, influențându-le modul de viață. În timpul războiului, ca urmare a faptului că multe femei erau lipsite de bărbați și foamea se generaliza, acestea „au fost nevoie” să apeleze la soldații ocupanți, să se prostitueze. Astfel, dincolo de bordelurile militare ce se improvizau rapid unde erau concentrați soldații, a crescut promiscuitatea la femeile din zonele de război ai căror soți erau plecați pe front de mult timp<sup>100</sup>. Prin urmare, din multe puncte de vedere, a crescut imoralitatea nu doar pentru că bărbații au fost separați multă vreme de soților lor, ci și pentru că societatea patriarhală și religioasă a fost bulversată sub impactul războiului. Femei care devineau infidele, care beau cu soldații, răspândirea mijloacelor de control al nașterilor, separarea moralității de sexualitate, toate au influențat raporturile dintre sexe atât în timpul luptelor, cât și după război<sup>101</sup>. Poate nu întâmplător, autoritățile centrale de la Budapesta și apoi cele locale din Arad, comandantul poliției, în speță, au popularizat la 30 octombrie 1916 o circulară a Ministerului de Interne Ungar prin care se

<sup>99</sup> „Batalionul nostru avea să cantoneze tocmai la marginea dinspre miazănoapte a satului. Prin curji se iviră rutence rumene și voinice, bucuroase de oșteni pribegi...”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, 1916, p. 8. Tot acest autor invocă și un alt episod relevant în acest sens, atunci când, rănit fiind, trimite ordonanța să caute soldatul vizitui pentru a merge la spitalul de campanie, soldat „care se înprietenise cu o ruteancă prieagă și se cînstea cu ea în crâșmă. Vinea îi și încurcase în mrejele dragostii”. Ibid., p. 35.

mai multe de suferit, mai exact în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.). Un caz interesant îl reprezintă anul 1918, când s-au consemnat 15 289 de căsătorii. Deși nu suntem în posesia datelor privind repartizarea căsătoriilor pe luni, credem că o bună parte a lor s-au încheiat în noiembrie-decembrie, când războiul luase sfârșit și oamenii s-au grăbit să re-intre în ciclul demographic normal. O bună parte a soldaților care s-au întors de pe front au contractat rapid căsătorii, fenomen lese de înțeleas numai din punct de vedere biologic, dar și ca un semn al dorinței lor de a uita de traumele războiului, de a întemeia familiile care să dea viață un alt sens.

### XVII.3. MORALITATE ȘI ROLURI DE GEN: RĂZBOIUL ȘI FAMILIA ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII 1914-1918

PRM. p. 75

Este o afirmație comună faptul că războiul a afectat viața privată a oamenilor, deopotrivă a celor de acasă și a celor de pe front. Drame personale și familiare dintre cele mai diverse s-au înregistrat de-a lungul acestor ani, viața curmându-și mersul ei firesc. În același timp, războiul a accentuat comportamente și moravuri prezente în societatea transilvănăeană încă înainte de izbucnirea conflagrației mondiale. Una dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acei ani biserica, păstrațoarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceeaia a fidelității conjugale.<sup>119</sup> În presa epocii, în circulațele bisericești, în folclorul culeis în perioada interbelică, în memorialistică etc. războiul auzi evidentă viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front, cât și a soților rămăși acasă. Aceasta din urmă cu greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmilor sau prizonierilor de război, dețașați în mediul rural pe la fermele mari. Astfel, era mai degrabă „o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepărată cinstea conjugală”.<sup>120</sup>

Versuri populare dintr-un sat din Hațeg (jud. Hunedoara), în perioada interbelică:

A ha ha, bărbat meu! În Galitia-i locul tău,/ Nu cu pumnii-n capul meu. În Galitia-i loc de tine!/ Nu cu pumnii-n cap la mine!/ Tine, Doamne, bătaia! / Ca să-mi umble penzia/ Să-mi petrec cu bădita. (Apud Ion Conea, Clopotiva, un sat din Hațeg, vol. I, București, 1935, p. 302)

Nici bărbații plecați pe front nu au fost campionii fidelității conjugale, numeroase surse atestând relaxarea morală în rândul soldaților.

<sup>119</sup> Eugenia Bărlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2004.

În presă, apăr periodic articole care bănează un atare comportament, inclusiv fiindcă crescuse alarmant numărul celor afectați de boli veneciere; „O statistică compusă chiar în vremea bătăliei ce băntule arată că dintre militari de acum, românii dau procentajul cel mai mare dintre cei atinși de boale lumestri”.<sup>121</sup>

În ciuda ordinelor autorităților militare, a apelurilor la moralitate ale preoților militari, comportamentul immoral și infidelitatea conjugală au însoțit trupele concentrate sau aflate chiar pe linia frontului. O atare atitudine sugerează și un episod relatat în memoriile sale de un soldat care, după cîteva săptămâni de sedere în Galitia, la Lemberg, a fost dețașat în altă parte împreună cu unitatea lui; la plecare, la gară, „s-or strâns muieri dăla Rusia s-or plâns în limba lor. și atunci am plecat cătă Polonia rusească”.<sup>122</sup> Exemplul relatat nu era singurul, soldații aflați pe front, în perioade de acalmie, ori cei răniți și care se aflau în spatele obisnuiu să aiă legături amoroase ocasionale, ceea ce le-a putut afecta comportamentul moral și matrimonial după încheierea războiului, influențându-le modul de viață. În timpul războiului, multe femei, lipsite de bărbați și împinse de foame, au fost nevoie să se prostitueze. Astfel, din multe puncte de vedere, a crescut promiscuitatea nu doar pentru că bărbații au fost separați multă vreme de soților lor, ci și pentru că societatea patriarhală și religioasă a fost bulversată sub impactul războiului. Infidelitatea, beția, răspândirea mijloacelor de control al nașterilor, separarea moralității de sexualitate etc. au influențat raporturile dintre sexe după război.<sup>123</sup>

<sup>119</sup> Ibid., p. 127.

<sup>120</sup> Valeriu Leu și Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată* (1914-1919), Reșița, 1995, p. 25. Tot despre un caz asemănător din Galitia vorbește în memoriile sale și Octavian Tăslăuanu: „În satul ce-l părăsisem erau pe-acasă numai femeile. Îi se rupea inimă, când le vedea plângând cu suspine”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe campul de bătaie*, p. 118.

<sup>121</sup> „Batalionul nostru avea să cantoneze tocmai la marginea dinspre miazănoapte a satului. Prin curți și întră rutene romene și vinețice, bucurioase de ostene pribegei.”, cf. Octavian C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, 1916, p. 8. Același autor invocă și un alt episod relevant în acest sens, atunci când, rănit fiind, trimite ordonanța să caute soldatul vizituit pentru a merge la spitalul de campanie, soldat „care se înpretenise cu o ruteancă pribeagă și se cinstea cu ea în crășmă. Vieata și încurcase în mrejile dragostii”. Ibid., p. 35.

<sup>122</sup> Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford, 2007, p. 251.



Bărbați plecați la război PRM

## III

### FAMILIE ȘI COMPORTAMENT MATRIMONIAL ÎN TRANSILVANIA ÎNTRE 1914-1918

#### III.1. Aspecte generale privind moralitatea în perioada războiului

JdIo TR. p. 32

Este o afirmație comună faptul că războiul a afectat la nivel public viața economico-socială sau politico-militară, dar în egală măsură și viața privată a oamenilor, a celor de acasă, dar și a celor de pe front. Drame personale și familiare dintre cele mai diverse s-au înregistrat de-a lungul războiului, viața întrerupându-și mersul ei firesc. Începând cu publicarea ordinului de mobilizare și continuând cu plecarea soldaților pe front, lacrimile mamelor și ale soților au început săurgă, anticipând tragediile care vor urma și de care zeci de mii dintre ele vor fi afectate în timpul războiului. Chiar dacă propaganda oficială a încercat să prezinte mobilizarea în culori pozitive și optimiste, sentimentele erau mult mai complexe decât lasă să se întrevadă imagologia cărtișorilor poștale, atent controlată de serviciul de cenzură al armatei austro-ungare.